

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет права, публічного управління і менеджменту**

Кафедра публічного управління та менеджменту

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до організації самостійної роботи з дисципліни
«Основи наукових досліджень у сфері менеджменту»
для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр»
факультету права, публічного управління і менеджменту
спеціальності 073 «Менеджмент»
Освітньо-професійної програми «Адміністративний менеджмент»
денної та заочної форми навчання

Климчук О.В. Методичні рекомендації до організації самостійної роботи з дисципліни «Основи наукових досліджень у сфері менеджменту» для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр» факультету права, публічного управління і менеджменту спеціальності 073 «Менеджмент» Освітньо-професійної програми «Адміністративний менеджмент» денної та заочної форми навчання. Вінниця, ВДПУ. 2024. 41 с.

Розробив: д.е.н., проф., професор кафедри публічного управління та менеджменту Климчук О.В.

Рецензенти:

1. **Кононенко В.В.**, завідувач кафедри публічного управління та менеджменту, доктор історичних наук, професор

(прізвище, ініціали, посада, науковий ступінь, вчене звання)

2. **Самборська О.Ю.**, доцентка кафедри публічно-правових дисциплін, кандидатка економічних наук, доцентка

(прізвище, ініціали, посада, науковий ступінь, вчене звання)

Розглянуто і схвалено на засіданні кафедри публічного управління та менеджменту (протокол № 1 від 19.08. 2024 р.)

Методичні рекомендації містять основні вимоги до виконання самостійної роботи з дисципліни «Основи наукових досліджень у сфері менеджменту» для здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр» спеціальності 073 «Менеджмент» Освітньо-професійної програми «Адміністративний менеджмент» денної та заочної форми навчання.

© Климчук О.В.

© Вінницький державний педагогічний
університет
імені Михайла Коцюбинського, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Опис навчальної дисципліни.	6
Тема 1. Концептуальні основи наукового пізнання.	8
Тема 2. Наукова діяльність в Україні.	11
Тема 3. Наукове дослідження та методика його виконання у менеджменті.....	14
Тема 4. Технологія дослідницької роботи та методологія наукового дослідження	18
Тема 5 Інформаційне забезпечення наукового дослідження.	22
Тема 6. Рівні та методичні підходи до наукового дослідження.	25
Тема 7. Ефективність науково-дослідних робіт.	27
Тема 8. Типи та методи наукового дослідження в менеджменті.	29
Тема 9. Організація науково-дослідної роботи бакалаврів, магістрів та аспірантів.	32
Тема 10. Підготовка і презентація результатів наукового дослідження	34
Індивідуальні навчально-дослідні завдання	36
Неформальна освіта, тези, статті.	37
Презентації на обрану тему.....	38
Оцінювання самостійної роботи здобувача вищої освіти.	39
Рекомендована література.	39

ВСТУП

Методичні рекомендації розроблені відповідно до робочої програми дисципліни «Основи наукових досліджень у сфері менеджменту» Освітньо-професійної програми «Адміністративний менеджмент» і включають теоретичну підготовку до практичних занять, опанування практичними навичками під час аудиторних занять відповідно до теми, самостійне здобуття знань за темами, які не входять до плану аудиторних занять, аналіз та узагальнення інформації при підготовці до підсумкових занять за розділами дисципліни та підсумкового контролю, рекомендовану літературу та інформаційні ресурси з дисципліни.

Методичні рекомендації до організації самостійної роботи з дисципліни «Основи наукових досліджень у сфері менеджменту» призначені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 07 Управління та адміністрування, спеціальності 073 «Менеджмент».

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Основи наукових досліджень у сфері менеджменту» є методологія, принципи та методи наукового пізнання в галузі менеджменту, що включає як теоретичні, так і практичні аспекти наукових досліджень у цій сфері, починаючи від загальних принципів до конкретних інструментів та навичок, необхідних для проведення наукової роботи.

Метою навчальної дисципліни «Основи наукових досліджень у сфері менеджменту» є визначення теоретичних та методичних аспектів наукових досліджень в менеджменті; формування у здобувачів навичок практичного застосування прийомів і методів проведення наукових досліджень у сфері менеджменту для забезпечення ефективного функціонування підприємств і організацій у динамічному ринковому середовищі.

Завданням навчальної дисципліни «Основи наукових досліджень у сфері менеджменту» є:

- ознайомити здобувачів з наукою як системою знань, формами її організації і управління, системою підготовки наукових кадрів в Україні;
- дати уявлення про методологію наукових досліджень як інструментарій і як науку про методи і області їх застосування в науковій діяльності;
- засвоїти понятійно-термінологічний апарат наукової діяльності;
- розкрити значення і сутність інформаційного забезпечення наукової діяльності;
- ознайомити з організаційними засадами наукових досліджень;
- ознайомити з електронними та Інтернет-ресурсами інформації;
- засвоїти систему роботи з бібліотечно-бібліографічними джерелами інформації;
- дати уявлення про етапи організаційно-методичної підготовки наукового дослідження;
- ознайомити з методикою експериментальних досліджень і математичного планування експерименту;
- ознайомити з формами апробації і реалізації наукових досліджень;
- дати уявлення про ефективність наукової діяльності і методiku її визначення;
- розкрити роль і принципи наукової організації праці у науковій діяльності.

Компетентності, яких здобувач набуде в результаті вивчення освітнього компонента:

Інтегральна компетентність

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, які характеризуються комплексністю і невизначеністю умов, у сфері менеджменту або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів соціальних та поведінкових наук.

Загальні компетентності:

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу.

ЗК 6. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК 9. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 10. Здатність до проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 12. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

Фахові компетентності:

ФК 2. Здатність аналізувати результати діяльності організації, зіставляти їх з факторами впливу зовнішнього та внутрішнього середовища.

ФК 12. Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, формувати обґрунтовані рішення.

Програмні результати навчання:

ПРН 3. Демонструвати знання теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства.

ПРН 4. Демонструвати навички виявлення проблем та обґрунтування управлінських рішень.

ПРН 6. Виявляти навички пошуку, збирання та аналізу інформації, розрахунку показників для обґрунтування управлінських рішень.

ПРН 11. Демонструвати навички аналізу ситуації та здійснення комунікації у різних сферах діяльності організації.

ПРН 16. Демонструвати навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань, бути критичним і самокритичним.

ПРН 17. Виконувати дослідження індивідуально та/або в групі під керівництвом лідера.

Опис навчальної дисципліни

Робоча програма навчальної дисципліни «Основи наукових досліджень у сфері менеджменту» розроблена у відповідності до вимог кредитно-трансферної системи організації навчального процесу ECTS, заснованої на поєднанні технологій навчання за розділами та залікових кредитів оцінки – одиниць виміру навчального навантаження здобувача освіти необхідного для засвоєння дисципліни або її розділу.

Структура навчальної дисципліни «Основи наукових досліджень у сфері менеджменту»

Назва розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усього	зокрема					усього	зокрема				
		ЛК	ПЗ	ЛЗ	В	С.Р.		ЛК	ПЗ	ЛЗ	В	С.Р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
РОЗДІЛ 1. Концептуальні основи формування методології наукових досліджень у менеджменті												
Тема 1. Концептуальні основи наукового пізнання	8	2	2			4	8	2				6
Тема 2. Наукова діяльність в Україні	8	2	2			4	8		2			6
Тема 3. Наукове дослідження та методика його виконання у менеджменті	11	2	4			5	11	2				9
Тема 4. Технологія дослідницької роботи та методологія наукового дослідження	10	2	4			4	10		1			9
Тема 5. Інформаційне забезпечення наукового дослідження	8	2	2			4	8		1			7
Разом за розділом 1	45	10	14			21	45	4	4			37
РОЗДІЛ 2. Практичні аспекти розробки методики проведення наукового дослідження												
Тема 6. Рівні та методичні підходи до наукового дослідження	8	2	2			4	8	1				7
Тема 7. Ефективність науково-дослідних робіт	8	2	2			4	8		2			6
Тема 8. Типи та методи наукового дослідження в менеджменті	11	2	4			5	11	1				10
Тема 9. Організація науково-дослідної роботи бакалаврів, магістрів та аспірантів	10	2	4			4	10		1			9
Тема 10. Підготовка і презентація результатів наукового дослідження	8	2	2			4	8		1			7
Разом за розділом 2	45	10	14			21	45	2	4			39
ІНДЗ						40						40
УСЬОГО ГОДИН	90	20	28			42	90	6	8			76

Видами навчальних занять дисципліни згідно з навчальним планом є: а) лекції, б) практичні заняття, в) самостійна робота здобувачів вищої освіти.

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
1.	Концептуальні основи наукового пізнання	4	6
2.	Наукова діяльність в Україні	4	6
3.	Наукове дослідження та методика його виконання у менеджменті	5	9
4.	Технологія дослідницької роботи та методологія наукового дослідження	4	9
5.	Інформаційне забезпечення наукового дослідження	4	7
6.	Рівні та методичні підходи до наукового дослідження	4	7
7.	Ефективність науково-дослідних робіт	4	6
8.	Типи та методи наукового дослідження в менеджменті	5	10
9.	Організація науково-дослідної роботи бакалаврів, магістрів та аспірантів	4	9
10.	Підготовка і презентація результатів наукового дослідження	4	7
УСЬОГОГОДИН		42	76

Поточна навчальна діяльність здобувачів контролюється на практичних заняттях у відповідності з конкретними цілями. Рівень підготовки здобувачів визначається на підставі результатів тестування, письмової або усної відповіді на контрольні питання, розв'язуванні ситуаційних задач.

Підсумковий контроль засвоєння дисципліни здійснюється по її завершенню у формі заліку згідно навчального плану для спеціальності 073 «Менеджмент».

Тема 1. Концептуальні основи наукового пізнання

1.1. Вимоги до наукових ідей та теорій в менеджменті. Етичні норми науки.

Актуальність питання зумовлена тим, що розвиток менеджменту як науки неможливий без формування якісного теоретико-методологічного підґрунтя, представленого науковими ідеями, концепціями та теоріями, що пояснюють закономірності функціонування організацій, поведінки людей у них, процесів прийняття та реалізації управлінських рішень. В умовах зростаючої складності соціально-економічних систем, посилення конкуренції, прискорення інновацій наукові ідеї та теорії в менеджменті стають критично важливим інструментом осмислення та прогнозування управлінських процесів. Вони визначають рамки мислення менеджерів, впливають на формування управлінських моделей і практик, відображають цінності та пріоритети розвитку організацій і суспільства.

В результаті вивчення здобувачі вищої освіти повинні:

знати: основні загальнонаукові вимоги до теорій (наукова обґрунтованість, логічність, верифікованість/фальсифікованість, пояснювальна сила, прогностичність, системність, практична значущість); специфічні вимоги до теорій у менеджменті, пов'язані з людським фактором, соціальною відповідальністю, гуманістичною спрямованістю управління; поняття та зміст етичних норм науки в менеджменті; поняття академічної доброчесності, види її порушень (плагіат, фальсифікація, фабрикація даних, самоплагіат, маніпуляції статистикою тощо); норми дотримання авторського права та інтелектуальної власності в наукових дослідженнях із менеджменту; етичні вимоги до організації та проведення емпіричних досліджень у сфері менеджменту (анкетування, інтерв'ю, спостереження, експериментів з персоналом); роль етичних норм науки у формуванні довіри до результатів досліджень і репутації науковця, навчального закладу, організації.

вміти: характеризувати основні ознаки наукових ідей та теорій у менеджменті, відрізнити їх від ненаукових або псевдонаукових підходів; аналізувати наукові концепції та теорії в менеджменті з позицій наукової обґрунтованості, логічної послідовності, практичної значущості й гуманістичної спрямованості; застосовувати критерії верифікованості та прогностичного потенціалу до оцінювання управлінських теорій і моделей; виявляти можливі методологічні слабкості, суперечності, спрощення в управлінських концепціях, критично переосмислювати їх; дотримуватися принципів академічної доброчесності при підготовці наукових, навчально-дослідних і кваліфікаційних робіт; коректно оформлювати посилання на джерела, уникати плагіату та несанкціонованого використання чужих ідей і результатів; планувати та здійснювати елементарні дослідження в сфері менеджменту з дотриманням етичних норм (добровільність участі, конфіденційність, анонімність, інформована згода респондентів); оцінювати потенційні етичні ризики, пов'язані з упровадженням певних теоретичних підходів або управлінських рекомендацій у реальні організації.

Розгорнутий зміст самостійного заняття

1.1. Вимоги до наукових ідей та теорій в менеджменті. Етичні норми науки.

Становлення менеджменту як науки пов'язане з формуванням власного понятійного апарату, категорій, принципів, концепцій і теорій, що пояснюють закономірності управлінської діяльності в організаціях. Наукові ідеї й теорії в менеджменті виконують не лише пояснювальну, а й практично-орієнтовану функцію: вони слугують основою для прийняття управлінських рішень, проєктування організаційних структур, формування систем мотивації, лідерства, корпоративної культури тощо. Тому до таких ідей і теорій висуваються певні вимоги, що забезпечують їх науковість, практичну цінність і етичну прийнятність. Паралельно з цим сучасна наука, у тому числі менеджмент, функціонує в контексті конкретних етичних норм. Вони визначають, яким чином слід проводити дослідження, інтерпретувати результати, взаємодіяти з колегами, суспільством, організаціями, уникати маніпуляцій, фальсифікацій і недобросовісних практик.

Наукова ідея в менеджменті – це узагальнене уявлення про певний аспект управлінської

дійсності, що пояснює її сутність, тенденції, причинно-наслідкові зв'язки. Вона частовиступає «зерном» майбутньої концепції чи теорії. Наукова теорія в менеджменті – це системно організована сукупність понять, принципів, закономірностей, що дають цілісне пояснення певної сфери управлінської діяльності (наприклад, теорія мотивації, теорія лідерства, теорія прийняття рішень, теорії організаційних змін тощо).

Особливістю теорій менеджменту є їхня тісна взаємодія з практикою: управлінські теорії не лише описують реальність, а й активно впливають на неї, «конструюючи» управлінську поведінку, стандарти, моделі керівництва. Це вимагає підвищеної уваги до їхньої наукової обґрунтованості та етичних наслідків застосування. Наукові ідеї й теорії в менеджменті повинні відповідати ключовим вимогам, які традиційно застосовуються до наукового знання, але з урахуванням специфіки соціально-економічних процесів.

Теорія має спиратися на емпіричні дані, результати досліджень, узагальнення управлінського досвіду, а не лише на інтуїцію або суб'єктивні уявлення. Важливими є: логічна несуперечливість положень теорії; чіткість визначень і використання термінів; наявність аргументованих висновків, що випливають з вихідних передумов. У менеджменті це означає, що, наприклад, запропонована модель мотивації, організаційної структури чи лідерства має бути підтверджена практикою, аналітичними дослідженнями, порівняльним аналізом.

Теорія повинна давати можливість перевірки її положень на практиці (верифікація) або створювати умови для потенційного спростування (фальсифікація): формулювання гіпотез, які можна зіставити з реальними даними (наприклад, «застосування певного стилю керівництва сприяє зростанню продуктивності у таких-то умовах»); можливість повторення досліджень, експериментів або спостережень.

У сфері менеджменту, де повний «експеримент» часто ускладнений, важливу роль відіграють багаторічні спостереження, кейс-аналіз, статистика, опитування, порівняння організацій. Теорія має: пояснювати вже відомі явища (наприклад, причини конфліктів, плинності персоналу, успіху чи провалу змін); дозволяти передбачати наслідки управлінських рішень, поведінку працівників, тенденції розвитку організацій. Високий прогностичний потенціал робить теорію корисною для практиків: вона стає інструментом планування, оцінювання ризиків, моделювання сценаріїв.

На відміну від багатьох суто теоретичних наук, менеджмент носить виразний прикладний характер. Тому важливо, щоб наукові ідеї могли бути адаптовані до умов реальних організацій; давали можливість формувати конкретні рекомендації; сприяли підвищенню ефективності, якості управління, конкурентоспроможності. Теорії, які не знаходять застосування або суперечать реаліям організаційного життя, не набувають широкого визнання. Управлінські явища багатофакторні, тому теорія повинна: враховувати взаємозв'язки між економічними, соціальними, психологічними, правовими, культурними аспектами; не зводити складні процеси до одного чинника (наприклад, лише матеріальної мотивації); розглядати організацію як відкриту систему у взаємодії із зовнішнім середовищем. Системний підхід дає змогу уникати спрощень, що можуть привести до неадекватних рекомендацій для практики.

Менеджмент розвивається в умовах швидких змін: технологічних, ринкових, соціальних. Тому теорії мають бути відкритими до уточнення, доповнення, розвитку; не претендувати на «остаточну істину»; передбачати варіативність підходів залежно від контексту (країни, галузі, розміру організації).

Окрім загальнонаукових вимог, теорії в менеджменті повинні враховувати специфіку людського фактору та соціальних наслідків управлінських рішень. Багато сучасних концепцій менеджменту виходять з того, що працівник – не просто ресурс, а особистість із власними потребами, цінностями, правами. Тому: теорії повинні уникати дегуманізуючих підходів, що зводять людину до «гвинтика системи»; важливі аспекти – збереження гідності, справедливості, повага, розвиток потенціалу працівника; управлінські моделі мають враховувати баланс інтересів організації та працівників.

Теорії менеджменту формують підходи до взаємодії організації із суспільством,

державою, довкіллям: мають враховувати етичні та соціальні наслідки управлінських рішень; не можуть бути нейтральними до питань корупції, екологічної безпеки, дотримання прав людини; повинні сприяти формуванню практик корпоративної соціальної відповідальності.

Етичні норми науки – це система принципів і правил, що регулюють поведінку дослідників, викладачів, практиків-науковців, їхні взаємовідносини з колегами, респондентами, організаціями, суспільством. У сфері менеджменту вони охоплюють як академічну, так і прикладну площину (консалтинг, аудит, дослідження персоналу, ринку тощо). Дослідник у менеджменті повинен: не спотворювати результати досліджень; не добирати дані «під потрібний висновок»; уникати фальсифікацій, маніпуляцій статистикою; відкрито декларувати обмеження досліджень та можливі похибки.

Чесність передбачає також недопустимість вигаданих даних, підроблених кейсів, приховування негативних результатів. Важливими є: визнання авторства чужих ідей, цитування джерел; недопустимість плагіату, самоплагіату, несанкціонованого використання результатів; коректне оформлення посилань, літератури, запозичень; повага до інтелектуальної власності колег, організацій. Для викладачів та студентів це означає дотримання принципів академічної доброчесності при написанні курсових, дипломних, дисертаційних робіт.

Дослідження в менеджменті часто здійснюються на базі конкретних організацій, із використанням внутрішніх даних (фінансових, кадрових, стратегічних): дослідник зобов'язаний дотримуватися умов конфіденційності; не розголошувати чутливої інформації без згоди організації; належним чином анонімізувати дані респондентів, працівників; уникати використання отриманої інформації у власних корисливих цілях.

За проведення анкетувань, інтерв'ю, експериментів з персоналом потрібно: забезпечити добровільність участі; інформувати учасників про цілі дослідження, можливе використання даних; не завдавати моральної чи професійної шкоди респондентам (наприклад, не використовувати результати проти працівників); враховувати психологічний комфорт і права людини.

Оскільки наукові висновки в менеджменті часто лягають в основу змін в організаціях (реструктуризації, скорочення персоналу, зміни систем мотивації, впровадження контролю тощо), дослідник і консультант повинні: усвідомлювати можливі негативні наслідки своїх рекомендацій; уникати пропагування рішень, які порушують етичні норми, права працівників, суспільні інтереси; чітко розмежовувати обґрунтовані наукові висновки та суб'єктивні оцінки.

Етичні норми регламентують також взаємини між науковцями: повага до наукових опонентів, толерантність до іншої думки; недопустимість дискримінації за будь-якою ознакою; справедливий розподіл авторства у колективних публікаціях; відсутність упередженості при рецензуванні робіт, оцінюванні проєктів, дисертацій.

Наукові вимоги до ідей і теорій у менеджменті та етичні норми науки тісно пов'язані. Недотримання етики (фальсифікація даних, плагіат, упереджені інтерпретації) веде до: зниження довіри до результатів досліджень; дискредитації наукових шкіл і навчальних закладів; формування неякісних теорій, які, будучи впровадженими в практику, можуть завдати шкоди організаціям і людям. З іншого боку, вимоги до наукових теорій (обґрунтованість, верифікованість, системність) підтримують етичну позицію дослідника, оскільки спрямовують його до чесного, відповідального й прозорого способу здобуття знань.

Отже, вимоги до наукових ідей та теорій у менеджменті — це не лише критерії якості знання, а й інструмент захисту від псевдонаукових концепцій, маніпуляцій, спрощених рецептів. Етичні норми науки, своєю чергою, забезпечують довіру до результатів досліджень, зберігають репутацію наукової спільноти та сприяють тому, щоб управлінські теорії й рекомендації служили розвитку організацій і суспільства, а не порушували права людини, не підмінювали науку ідеологією чи комерційною вигодою.

Перелік питань до самопідготовки

1. У чому полягає сутність наукових ідей та теорій у менеджменті й чим вони відрізняються від буденних уявлень або практичних «правил»?

2. Які загальнонаукові вимоги висуваються до теорій і як вони проявляються в управлінських концепціях?
3. Чому верифікованість, фальсифікованість та прогностичний потенціал є важливими критеріями науковості теорій менеджменту?
4. У чому полягає практична значущість теорій менеджменту для діяльності організацій та прийняття управлінських рішень?
5. Які специфічні вимоги до теорій у менеджменті пов'язані з людським фактором і соціальною відповідальністю організацій?
6. Що таке етичні норми науки та які їх основні складові в контексті менеджменту?
7. Які форми порушення академічної доброчесності найчастіше зустрічаються в наукових дослідженнях і навчальних роботах із менеджменту?
8. Які етичні вимоги висуваються до організації емпіричних досліджень в організаціях (анкетування, інтерв'ю, експериментів із персоналом)?
9. Як порушення етичних норм при проведенні досліджень і розробці теорій впливає на довіру до науки та на практику управління?
10. Яку роль відіграють особиста відповідальність дослідника та менеджера в забезпеченні наукової якості теорій і дотриманні етичних норм науки?

Рекомендовані джерела:

основна література: 1-3, 6-8;

допоміжна література: 4-7, 8-13;

інформаційні ресурси: 1-4, 6-11.

Тема 2. Наукова діяльність в Україні

1.1. Резерви та шляхи підвищення ефективності науково-дослідних робіт.

Актуальність питання зумовлена тим, що у сучасних умовах наука стає ключовим чинником соціально-економічного розвитку, інноваційної активності, підвищення конкурентоспроможності організацій і держави. Науково-дослідні роботи виступають джерелом нових знань, технологій, управлінських рішень, моделей організації праці та управління. Водночас ресурси, що спрямовуються на науку, завжди обмежені, а очікування суспільства щодо результативності наукової діяльності постійно зростають. Це зумовлює необхідність системного аналізу ефективності науково-дослідних робіт, виявлення резервів її підвищення та впровадження практичних шляхів оптимізації дослідницького процесу.

В результаті вивчення здобувачі вищої освіти повинні:

знати: сутність і структуру науково-дослідних робіт, основні етапи дослідницького процесу; поняття ефективності НДР та її основні види (наукова, практична, економічна, соціальна); ключові фактори, що впливають на ефективність НДР: постановка проблеми, методологія, організація, кадровий та ресурсний потенціал, система мотивації; принципи раціонального планування наукових досліджень, формування мети, завдань, гіпотез, програми дослідження; сучасні підходи й методи дослідження в менеджменті та суміжних галузях, можливості їх комбінування; роль міждисциплінарної взаємодії, наукових шкіл, командної роботи в підвищенні ефективності наукових досліджень; принципи організації взаємодії науки і практики, форми трансферу знань та впровадження результатів НДР у діяльність організацій.

вміти: аналізувати фактори, що впливають на ефективність конкретних науково-дослідних проєктів, виявляти їхні сильні та слабкі сторони; формулювати наукову проблему, мету, завдання й гіпотези дослідження з урахуванням актуальності, ресурсів і можливостей впровадження; обирати й обґрунтовувати методи дослідження, комбінувати якісні та кількісні підходи, використовувати сучасні інструменти збору й аналізу даних; організовувати роботу наукового колективу, розподіляти функції, забезпечувати ефективні внутрішні комунікації в межах НДР; використовувати інформаційні ресурси (наукові бази даних, електронні

бібліотеки, системи наукового цитування) для підвищення якості огляду літератури та обґрунтування дослідження; підготовляти результати досліджень до впровадження в практику у формі рекомендацій, методик, регламентів, моделей, презентацій для стейкхолдерів; оцінювати ефективність упровадження результатів НДР, аналізувати отримані ефекти та зворотний зв'язок від користувачів.

Розгорнутий зміст самостійного заняття

1.1. Резерви та шляхи підвищення ефективності науково-дослідних робіт.

Питання ефективності науково-дослідних робіт (НДР) є ключовим як для окремого дослідника чи колективу, так і для організацій, університетів, наукових установ і держави в цілому. Наукові дослідження споживають значні ресурси – фінансові, кадрові, часові, інформаційні, але їхній результат не завжди прямо й однозначно конвертується в економічні чи соціальні ефекти. Саме тому важливо виявляти резерви підвищення ефективності НДР, раціонально організовувати дослідницький процес, удосконалювати його методологічне, організаційне та ресурсне забезпечення.

Ефективність науково-дослідних робіт можна розглядати в кількох вимірах:

- науковий (новизна, значущість результатів, внесок у розвиток науки);
- практичний (можливість і реальність упровадження результатів у практику);
- економічний (співвідношення витрат і отриманого ефекту);
- соціальний (вплив на розвиток людського потенціалу, якість управління, освіти, суспільства).

Під резервами підвищення ефективності НДР розуміють невикористані або недостатньо використані можливості вдосконалення організації досліджень, оптимізації процесів, посилення мотивації, підвищення якості результатів і зниження витрат.

Для виявлення резервів спершу варто усвідомити, що саме визначає ефективність наукових досліджень. До таких факторів належать:

1. Якість постановки наукової проблеми: чіткість формулювання мети й завдань дослідження; актуальність та наукова значущість проблеми; відповідність тематики стратегічним пріоритетам розвитку науки, галузі, організації.

2. Методологічне забезпечення: правильність вибору методів дослідження; логічна послідовність побудови дослідницької програми; адекватність обраних підходів об'єкту та предмету дослідження.

3. Кадровий потенціал: рівень кваліфікації науковців, їхній досвід, компетентність; здатність працювати в команді, міждисциплінарна взаємодія; наявність наставництва, підготовка молодих дослідників.

4. Організація дослідницького процесу: планування термінів, етапів, ресурсів; розподіл функцій між членами колективу; ефективність внутрішніх комунікацій.

5. Ресурсне забезпечення: фінансування; доступ до інформаційних ресурсів, баз даних, літератури; наявність технічних, програмних та інших засобів.

6. Система мотивації й оцінювання результатів: визнання наукових досягнень; можливості кар'єрного зростання, участі в проєктах; прозорі критерії оцінювання результативності досліджень.

Одним із найвагоміших резервів є якісне планування й постановка проблеми, оскільки помилки на цьому етапі зумовлюють неефективність усього подальшого процесу.

Уточнення та фокусування тематики: уникнення надто розмитих, загальних тем, які важко дослідити й виміряти; зосередження на конкретних, актуальних проблемах, що мають наукову новизну та практичну значущість; врахування реальних ресурсів і термінів виконання НДР.

Узгодження тематики з потребами практики: орієнтація на запити підприємств, органів влади, ринку, суспільства; формування тем, які мають потенціал для впровадження; використання механізмів державно-приватного партнерства в науці.

Чітке формулювання мети, завдань, гіпотез: конкретизація того, що саме має бути отримано в результаті; формування гіпотез, які можливо перевірити; побудова логічного

«дерева цілей» і завдань.

Ці кроки дозволяють уникнути ситуацій, коли НДР проводиться формально, а результати не мають вагомого значення.

Важливим резервом є вдосконалення методів і методик дослідження.

Використання сучасних методів дослідження: застосування кількісних і якісних методів, їх комбінування; використання статистичних, економіко-математичних методів, моделювання; залучення методів системного аналізу, сценарного планування, кейс-методів.

Підвищення якості програми дослідження: складання детальної програми із зазначенням етапів, методів, інструментарію, очікуваних результатів; апробація інструментарію (анкет, опитувальників, моделей) на пілотних групах; постійне уточнення програми залежно від проміжних результатів.

Міждисциплінарний підхід: поєднання знань із менеджменту, економіки, психології, соціології, права, ІТ; залучення фахівців із різних сфер до спільних досліджень; використання різних точок зору для глибшого аналізу складних управлінських проблем.

Організація дослідницького процесу часто містить значні приховані резерви.

Рациональне планування часу та ресурсів: розроблення календарного плану з реалістичними строками; чітке визначення відповідальних за окремі етапи; уникнення дублювання функцій у колективі.

Оптимізація структури наукового колективу: формування команд із урахуванням компетентностей, досвіду, особистісних якостей; розподіл ролей (науковий керівник, аналітики, виконавці, відповідальні за комунікації, за впровадження тощо); заохочення командної роботи, обміну знаннями.

Підвищення якості комунікацій у процесі НДР: регулярні робочі зустрічі, обговорення проміжних результатів; прозорість у прийнятті рішень щодо змін у програмі досліджень; фіксація домовленостей та результатів (протоколи, звіти, електронні системи управління проектами).

Використання проектного підходу: розгляд НДР як проекту з чіткими цілями, етапами, ресурсами, критеріями результативності; застосування методів проектного менеджменту (Gantt-діаграми, управління ризиками, контроль якості).

Навіть високоякісні наукові результати можуть залишатися неефективними, якщо вони не знаходять застосування.

Адаптація результатів до потреб практики: представлення результатів у формах, зрозумілих для практиків (рекомендації, методики, інструкції, регламенти, моделі); залучення замовників досліджень до обговорення проміжних результатів; пілотне впровадження розробок у реальних умовах.

Розвиток комунікацій між наукою і практикою: проведення спільних круглих столів, семінарів, презентацій результатів; створення центрів трансферу технологій та знань; партнерські угоди між університетами і підприємствами.

Оцінювання ефективності впровадження: використання показників, які дозволяють оцінити вплив НДР на діяльність організацій (економічні, організаційні, соціальні результати); вивчення зворотного зв'язку від користувачів розробок; – корекція рекомендацій на основі впроваджувальної практики.

Системний резерв підвищення ефективності – запровадження підходів управління якістю в науці.

Стандартизація процесів: розроблення внутрішніх стандартів підготовки й виконання НДР, оформлення звітів, публікацій; дотримання вимог академічної доброчесності та етики досліджень; застосування процедури внутрішнього і зовнішнього рецензування.

Моніторинг і контроль: регулярний моніторинг виконання планів НДР; аналіз відхилень і причин затримок; коригування планів і методик за результатами моніторингу.

Безперервне вдосконалення: аналіз сильних і слабких сторін завершених проектів; узагальнення кращих практик і поширення їх у колективі; формування культури постійного поліпшення дослідницької діяльності.

Підвищення ефективності НДР неможливе без дотримання етичних норм науки й академічної доброчесності. Порушення етики (плагіат, фальсифікація даних, маніпуляції результатами) створюють «уявну ефективність», що руйнує довіру до науки й не приносить реальної користі. Навпаки, чесне, відповідальне дослідження може потребувати більше часу й зусиль, але забезпечує справжню наукову й практичну цінність результатів.

Отже, резерви підвищення ефективності науково-дослідних робіт охоплюють увесь цикл дослідження – від постановки проблеми й планування до впровадження результатів і оцінювання їхнього впливу. Шляхи підвищення ефективності включають вдосконалення методології, організації, ресурсного забезпечення, кадрової політики, мотивації, комунікацій між наукою і практикою, запровадження системи управління якістю та дотримання етичних норм. Комплексний підхід до цих аспектів дозволяє не лише підвищити результативність окремих НДР, а й сприяє розвитку наукових шкіл, зміцненню позицій закладів вищої освіти й наукових установ, посиленню зв'язку науки з потребами суспільства й економіки.

Перелік питань до самопідготовки

1. У чому полягає сутність ефективності науково-дослідних робіт і які основні види ефектів можуть забезпечувати НДР?
2. Які фактори найбільш істотно впливають на результативність НДР на етапах постановки проблеми, планування та вибору методології?
3. У чому полягають головні методологічні резерви підвищення ефективності наукових досліджень у сфері менеджменту?
4. Як організація дослідницького процесу (планування, розподіл функцій, комунікації) впливає на кінцеві результати НДР?
5. Які інформаційні, матеріально-технічні та фінансові ресурси є критичними для ефективності НДР і яким чином можна оптимізувати їх використання?
6. Яка роль кадрового потенціалу, системи наставництва, підготовки молодих науковців у підвищенні результативності наукових досліджень?
7. Яким чином мотивація дослідників і система визнання наукових досягнень впливають на інтенсивність і якість НДР?
8. Які основні бар'єри існують на шляху впровадження результатів НДР у практику організацій та які шляхи їх подолання ви можете запропонувати?
9. У чому полягає значення управління якістю НДР, які інструменти й підходи можуть бути використані для забезпечення високої якості дослідницьких робіт?
10. Як пов'язані між собою ефективність НДР, дотримання етичних норм науки та академічної доброчесності?

Рекомендовані джерела:

основна література: 1-4, 6-8;
допоміжна література: 4-7, 9-13;
інформаційні ресурси: 2-6, 8-11.

Тема 3. Наукове дослідження та методика його виконання у менеджменті

1.1. Сутність сенсуалізму, емпіризму, раціоналізму та ірраціоналізму в науковому дослідженні

Актуальність полягає у тому, що проблема джерел і механізмів пізнання є фундаментальною для будь-якої науки, оскільки від відповіді на запитання «як ми пізнаємо світ?» залежать методи дослідження, логіка побудови теорій, способи інтерпретації результатів. Сенсуалізм, емпіризм, раціоналізм та ірраціоналізм репрезентують різні філософські підходи до розуміння природи знання й мають безпосередній вплив на методологію наукового дослідження. Розуміння сутності сенсуалізму, емпіризму, раціоналізму та ірраціоналізму допомагає здобувачам вищої освіти не лише краще

орієнтуватися в методах дослідження, а й формувати цілісний, рефлексивний підхід до наукової діяльності, уникаючи однобічних і спрощених уявлень про науку.

В результаті вивчення здобувачі вищої освіти повинні:

знати: філософське значення проблеми пізнання та її вплив на формування методології наукового дослідження; сутність сенсуалізму як вчення про першорядну роль чуттєвого досвіду у формуванні знань; основні положення емпіризму, його відмінність від сенсуалізму та значення досвіду як джерела та критерію істини; сутність раціоналізму, його акцент на ролі розуму, логічного мислення, дедукції, теоретичного моделювання; особливості взаємодії емпіричних і раціональних компонентів пізнання в науці, роль чуттєвого досвіду й теоретичних конструкцій; прояви ірраціональних складових (інтуїція, інсайт, творчість) у науковій діяльності, особливо в гуманітарних і соціальних науках; специфіку застосування сенсуалістичних, емпіричних, раціоналістичних та ірраціоналістичних елементів у дослідженнях менеджменту.

вміти: пояснювати зміст сенсуалізму, емпіризму, раціоналізму та ірраціоналізму своїми словами, порівнювати ці підходи між собою; визначати, які елементи зазначених філософських напрямів лежать в основі конкретних методів наукового дослідження; аргументовано обґрунтовувати вибір методів дослідження, спираючись на розуміння джерел і механізмів пізнання; критично оцінювати дослідницькі підходи, що абсолютизують лише досвід або лише логіку, виявляти їхні сильні та слабкі сторони; інтерпретувати отримані результати з урахуванням як об'єктивних (емпіричних, логічних), так і суб'єктивних (ціннісних, інтуїтивних) чинників, особливо в дослідженнях соціальних і управлінських процесів; формувати індивідуальний стиль наукового мислення, що інтегрує емпіричні, раціональні та інтуїтивно-творчі компоненти.

Розгорнутий зміст самостійного заняття

1.1. Сутність сенсуалізму, емпіризму, раціоналізму та іраціоналізму в науковому дослідженні

Питання про те, як саме людина пізнає світ, є центральним для філософії науки і безпосередньо впливає на методологію наукового дослідження. Різні напрями філософії по-різному відповідають на запитання: що є основою знання, які джерела пізнання надійні, яку роль відіграють чуття, досвід, розум, інтуїція, віра, несвідоме. У цьому контексті особливого значення набувають такі філософські підходи, як сенсуалізм, емпіризм, раціоналізм та ірраціоналізм. Вони формують різні моделі наукового мислення і впливають на те, як вибудовується логіка дослідження, обираються методи, інтерпретуються результати.

Сенсуалізм – це філософський напрям, згідно з яким первинною і головною основою пізнання є чуттєвий досвід, тобто відчуття, сприйняття, уявлення. У найзагальнішому вигляді сенсуалізм стверджує, що «немає нічого в розумі, чого б не було у відчуттях». Сенсуалізм акцентує: знання починається з чуттєвих вражень; будь-які абстракції, поняття, ідеї є переробленими даними почуттів; чуття виступають «каналом» зв'язку зі світом, а отже – вихідною точкою наукового пізнання.

У науковому дослідженні сенсуалістичний підхід означає: підвищену увагу до спостереження, фіксації чуттєво даних фактів (у природничих науках – вимірювання, спостереження, експерименти; у соціальних – спостереження, опитування); орієнтацію на конкретний емпіричний матеріал, від якого дослідник рухається до узагальнень; визнання того, що будь-яка теорія повинна мати чуттєво-фактичне підґрунтя.

Водночас сенсуалізм сам по собі не відповідає на запитання: як від чуттєвих даних переходити до узагальнень, законів, теорій. Цю проблему розв'язує емпіризм як більш розгорнута форма акценту на досвіді.

Емпіризм: досвід як джерело та критерій істинності. Емпіризм – це філософський напрям, який стверджує, що основним джерелом знання є чуттєвий досвід, а знання формуються через нагромадження та узагальнення емпіричних фактів. На відміну від «чистого» сенсуалізму, емпіризм робить акцент не просто на відчуттях, а на «досвіді» як більш

складній системі спостережень, експериментів, практики.

Ключові положення емпіризму: знання формується «знизу догори»: від фактів – до понять, від одиничного – до загального; досвід виступає не лише джерелом, а й критерієм істини: твердження вважається істинним, якщо воно підтверджується досвідом; теорії повинні бути пов'язані з емпіричними спостереженнями, інакше вони перетворюються на спекуляції.

У науковому дослідженні емпіризм проявляється у: домінуванні методів спостереження, експерименту, вимірювання; використанні індукції: проходження шляху від множини фактів до загальних висновків; орієнтації на надійність, повторюваність результатів; вимозі верифікації (перевірки) гіпотез через дослід.

В соціально-економічних та управлінських дослідженнях емпіризм відображається у зборі статистичних даних, проведенні опитувань, кейс-аналізі, порівняльних дослідженнях. Дослідник вивчає реальні процеси, фіксує їх параметри, а потім формулює узагальнення. Разом із тим, однієї емпіричної бази недостатньо: факти потребують осмислення, систематизації, включення в теоретичну модель. Це вже сфера раціоналізму.

Раціоналізм – це філософський напрям, який підкреслює визначальну роль розуму, логічного мислення в пізнанні. Він стверджує, що: існують певні принципи, ідеї, структури мислення, які не зводяться до чуттєвого досвіду; розум здатний вийти за межі безпосередньо даного, будувати моделі, гіпотези, теорії; математичні, логічні, дедуктивні побудови відіграють ключову роль у науковому пізнанні.

Раціоналістичний підхід у науковому дослідженні означає: пріоритет логічної структури теорії, чітких понять, принципів; широке використання дедукції – руху від загальних принципів до окремих випадків; конструювання моделей, що не завжди прямо «видимі» у досвіді (наприклад, моделі ринку, організації, управлінських рішень); застосування математики, формалізованих методів, системного аналізу.

Раціоналізм не заперечує значення досвіду, але вважає, що саме розум впорядковує емпіричні дані, виділяє істотне, формулює закони. У соціальних науках раціоналістичний підхід проявляється в побудові теоретичних моделей (наприклад, моделей організаційної поведінки, лідерства, мотивації), які потім перевіряються емпірично.

Таким чином, емпіризм і раціоналізм у науці не є абсолютними протилежностями, а взаємодоповнюють одне одного: емпіризм дає матеріал, раціоналізм – інструмент його осмислення.

Ірраціоналізм: роль несвідомого, інтуїції, віри, «надлогічного». Ірраціоналізм – це загальна назва для філософських напрямів, які наголошують на обмеженості розуму й логіки в пізнанні світу та підкреслюють значення позалогічних, несвідомих, інтуїтивних, емоційних, волевих моментів. Основні ідеї ірраціоналізму: не всі аспекти реальності можуть бути виражені в логічних поняттях і формулах; у пізнанні важливу роль відіграють інтуїція, віра, переживання, творчий порив; суб'єктивний вимір (внутрішній досвід, індивідуальне «бачення») є невід'ємною частиною пізнання.

На перший погляд ірраціоналізм виглядає далеким від науки. Однак у контексті наукового дослідження він вказує на такі моменти: роль інтуїції в народженні гіпотез, «наукового передчуття», інсайту; вплив творчої уяви на побудову нових теоретичних моделей; участь цінностей, вірувань, переконань дослідника в постановці проблеми, виборі теми, інтерпретації результатів (особливо в гуманітарних і соціальних науках); значення «м'яких» методів – розуміння, інтерпретації, емпатії, герменевтики.

У гуманітаристиці та соціальних науках ірраціоналістичний компонент проявляється, наприклад, у методології розуміння (Verstehen), де дослідник прагне «вжитися» у внутрішній світ досліджуваних суб'єктів, розкрити смисли їхніх дій, а не лише зафіксувати зовнішні факти. Ірраціоналізм не пропонує відмовитися від розуму чи досвіду, але нагадує, що пізнання – це не суто механічний процес обробки інформації, а жива творча діяльність особистості, яка завжди включає інтуїтивні, емоційні, ціннісні виміри.

Реальний науковий процес рідко спирається на якийсь один із цих підходів у «чистому» вигляді. У більшості випадків вони взаємодіють:

1. Сенсуалізм і емпіризм наголошують: без чуттєвих даних, без досвіду немає змісту для науки.

2. Раціоналізм підкреслює: без роботи розуму, логічного мислення, моделювання та теоретичного узагальнення фактів немає науки як системи знань.

3. Ірраціоналізм нагадує: без творчості, інтуїції, внутрішнього переживання й смислового виміру пізнання не є повним, особливо коли йдеться про людину, суспільство, культуру, управління.

У контексті методології наукового дослідження це означає: на етапі постановки проблеми, висунування гіпотез важливу роль може відігравати інтуїція, «наукове чуття» (елемент ірраціоналізму), але воно надалі повинно бути піддане раціональній перевірці; на етапі збору даних ключову роль відіграють сенсуалізм і емпіризм: спостереження, вимірювання, експерименти, опитування; на етапі аналізу та інтерпретації результатів домінує раціоналізм: логічне осмислення, побудова моделей, формулювання висновків; в гуманітарних та управлінських науках на етапі розуміння смислів і цінностей, що стоять за діями людей та організацій, актуалізується ірраціоналістичний вимір (інтерпретація, реконструкція мотивів, переживань, цілей).

Таким чином, різні філософські підходи дають різні акценти у методології: емпіризм – «збирати факти й перевіряти гіпотези досвідом»; раціоналізм – «будувати логічно стрункі теорії і моделі»; сенсуалізм – «усвідомлювати, що будь-яке знання починається з відчуттів і сприйняття»; ірраціоналізм – «пам'ятати про роль інтуїції, цінностей, несвідомого в пізнанні, особливо у вивченні людини й суспільства».

Для дослідника менеджменту та публічного управління розуміння сенсуалізму, емпіризму, раціоналізму та ірраціоналізму має не лише теоретичне, а й практичне значення: воно допомагає усвідомлено обирати методи дослідження (наприклад, коли доречніше кількісне опитування, а коли – глибинне інтерв'ю); сприяє поєднанню емпіричної бази (статистика, дані опитувань) з теоретичними моделями (концепції організаційних змін, лідерства, мотивації); дозволяє критично ставитися до власних інтуїцій і водночас не ігнорувати творчий, інсайтний характер пошуку нових ідей; дає змогу усвідомити, що в управлінні ми маємо справу не лише з об'єктивними показниками, а й із суб'єктивними смислами, цінностями, настановами людей, які не завжди піддаються повному раціональному опису. Отже, сенсуалізм, емпіризм, раціоналізм та ірраціоналізм у сукупності формують багатовимірну картину наукового пізнання. Для сучасного дослідника важливо не протиставляти ці підходи, а інтегрувати їх – поєднувати факти й логіку, досвід і теорію, раціональність і творчість, що, зрештою, і забезпечує глибину та цілісність наукового дослідження.

Перелік питань до самопідготовки

1. У чому полягає сутність сенсуалізму та як він трактує роль чуттєвого досвіду в процесі пізнання?

2. Які спільні риси та відмінності між сенсуалізмом і емпіризмом як підходами до розуміння джерел знання?

3. Як емпіризм визначає місце досвіду в науковому пізнанні та чому досвід вважається критерієм істини?

4. У чому полягає сутність раціоналізму та яку роль у науковому дослідженні відіграють логіка, дедукція, теоретичне моделювання?

5. Як раціоналістичний підхід проявляється в сучасних методах дослідження в менеджменті та публічному управлінні?

6. Що таке ірраціоналізм у філософії пізнання та які його основні ідеї щодо ролі інтуїції, несвідомого, емоцій у науці?

7. Які приклади використання інтуїції та інсайту в науковій діяльності ви можете навести? Чому ці елементи важко формалізувати, але важливо враховувати?

8. Яким чином у реальному науковому дослідженні взаємодіють емпіричний, раціональний та ірраціональний компоненти?

9. Які ризики можуть виникати, якщо дослідник абсолютизує лише один із підходів (наприклад, покладається тільки на емпіричні факти або лише на теоретичні побудови)?

10. Як розуміння сенсуалізму, емпіризму, раціоналізму та ірраціоналізму може допомогти вам у плануванні, проведенні та інтерпретації власних наукових досліджень?

Рекомендовані джерела:

основна література: 1, 4, 6-8;

допоміжна література: 1-5, 8-12;

інформаційні ресурси: 3-11.

Тема 4. Технологія дослідницької роботи та методологія наукового дослідження

1.1. Методологічне значення економічних концепцій та теорій у менеджменті.

Актуальність питання полягає у тому, що у сучасних умовах високої конкуренції, економічної турбулентності та швидких технологічних змін управлінські рішення не можуть ґрунтуватися лише на «здоровому глузді» чи окремому практичному досвіді. Вони вимагають наукового підґрунтя, що забезпечується передусім економічними концепціями та теоріями. Саме вони пояснюють, як функціонують ринки, підприємства, держава, домогосподарства, які механізми формують попит і пропозицію, як виникають кризи, як розподіляються ресурси, як створюється додана вартість. Для менеджменту економічні теорії є не лише загальнотеоретичним тлом, а й методологічною основою: вони визначають бачення ролі підприємства в економіці, місії бізнесу, функцій менеджера, критеріїв ефективності, допустимого рівня ризику, стратегії взаємодії з ринком і стейкхолдерами. Без усвідомлення цих методологічних засад управлінська практика стає фрагментарною, ситуативною, залежною від короткострокових тенденцій.

В результаті вивчення здобувачі вищої освіти повинні:

знати: сутність методології менеджменту та роль економічних теорій і концепцій як її базового елемента; уявлення різних економічних теорій про природу підприємства, його місію, роль на ринку та у взаємодії з державою і суспільством; основні концепції теорії фірми (класична, неокласична, теорія агентських відносин, транзакційних витрат, ресурсної бази, зацікавлених сторін) та їхнє значення для побудови системи управління; роль інституціональної та поведінкової економіки у формуванні сучасного «людиноцентричного» менеджменту, орієнтованого на організаційну культуру, мотивацію, довіру, цінності; зв'язок економічних теорій із методами аналізу, планування й прийняття управлінських рішень (економічний аналіз, прогнозування, оцінка інвестицій, аналіз ризику, теорія ігор тощо).

вміти: пояснювати методологічний зв'язок між економічними теоріями та управлінськими моделями, підходами, інструментами; ідентифікувати, на які економічні концепції спираються конкретні управлінські рішення, стратегії, бізнес-моделі, політики підприємства або органу влади; аналізувати управлінські ситуації з погляду різних економічних теорій, порівнювати отримані інтерпретації та робити обґрунтовані висновки; застосовувати інструменти економічного аналізу (аналіз витрат і вигод, фінансові коефіцієнти, методи оцінки інвестиційних проєктів, аналіз чутливості) як логічне продовження теоретичних положень економічних концепцій; враховувати інституційні, поведінкові та культурні чинники в управлінні, спираючись на положення інституціональної й поведінкової економіки; критично оцінювати управлінські підходи, що механічно переносять окремі економічні моделі без урахування специфіки організації, ринку, країни, стадії розвитку; інтерпретувати практичний досвід організацій (успіхи, провали, кризи, трансформації) через призму різних економічних теорій, виділяючи методологічні уроки для менеджменту.

Розгорнутий зміст самостійного заняття

1.1. Методологічне значення економічних концепцій та теорій у менеджменті.

Побудова будь-якої системи менеджменту спирається не лише на практичний досвід

управлінців, а й на певні теоретичні засади – концепції, моделі, принципи, що пояснюють, як функціонує економіка, підприємства, ринки, споживачі, держава. Економічні теорії та концепції формують інтелектуальний «каркас» менеджменту, визначають логіку аналізу управлінських ситуацій, вибір цілей, інструментів і критеріїв ефективності. Саме тому розуміння їхнього методологічного значення є ключовим для підготовки сучасного менеджера.

Методологія як основа наукового менеджменту. Методологія – це вчення про принципи, підходи, способи організації пізнавальної і практичної діяльності. У контексті менеджменту методологія визначає: як менеджер бачить організацію, ринок, середовище; які питання ставить і які вважає другорядними; які методи аналізу й інструменти управління використовує; як оцінює результати своєї діяльності.

Економічні теорії (класична, неокласична, кейнсіанська, інституціональна, неоліберальна, марксистська, поведінкова, еволюційна тощо) пропонують різні моделі економічної реальності. Кожна з них: задає певну систему понять (ринок, конкуренція, інтерес, раціональність, інновації, інститути, транзакційні витрати, інформаційна асиметрія тощо); формує уявлення про мотиви поведінки економічних агентів (прагнення до прибутку, корисності, безпеки, статусу, справедливості); описує механізми взаємодії суб'єктів (конкуренція, кооперація, контрактні відносини, державне регулювання); визначає критерії ефективності (максимізація прибутку, добробуту, суспільної корисності, стійкого розвитку, соціальної справедливості).

Менеджмент, як прикладна наука й практика, використовує ці ідеї як методологічну базу для розроблення стратегій, структур, управлінських рішень.

Різні економічні теорії по-різному відповідають на питання: що таке підприємство, яка його місія, як воно взаємодіє із зовнішнім середовищем, якою є роль менеджера.

Класична та неокласична економічна теорія: розглядають підприємство як інструмент максимізації прибутку в умовах ринку; акцентують роль конкуренції, ринкової рівноваги, раціонального вибору; менеджер у цій парадигмі – раціональний організатор виробництва, що мінімізує витрати й максимізує результат.

Інституціональна економіка: бачить підприємство як систему формальних і неформальних правил, контрактів, норм поведінки; підкреслює значення інститутів, транзакційних витрат, довіри, репутації; менеджер виступає архітектором інституційних умов, творцем організаційної культури й правил гри.

Кейнсіанство та макроекономічні концепції: акцентують взаємодію підприємства з державою, ринком праці, фінансовою системою; підкреслюють роль сукупного попиту, інвестицій, державної політики; менеджер урахує циклічність економіки, вплив державного регулювання, макроекономічні ризики.

Теорія фірми (у різних варіантах – неокласична, агентська, транзакційних витрат, ресурсної бази): по-різному пояснює, чому існують підприємства, як вони приймають рішення й вибудовують структуру; менеджмент використовує ці підходи для вибору організаційних форм, визначення повноважень, систем мотивації, контрактів.

Отже, економічні концепції визначають, як саме менеджер сприймає організацію: як «машину для отримання прибутку», як «мережу контрактів», як «соціальну систему», як «портфель ресурсів», як «інноваційний стартап» тощо. Це, у свою чергу, визначає методологію управління.

Методологічне значення економічних концепцій полягає також у тому, що вони задають основні принципи й критерії ефективності управління:

Принцип економічної доцільності й раціональності: походить із неокласичної теорії; формує уявлення про оптимізацію ресурсів, співвідношення витрат і результатів; у менеджменті проявляється у використанні аналізу витрат і вигод, бюджетування, КРІ, фінансового контролінгу.

Концепції граничного аналізу: ідеї граничної корисності, граничних витрат, граничного доходу; застосовуються в менеджменті для прийняття рішень про обсяги виробництва, ціни,

інвестиції, використання ресурсів.

Теорія попиту і пропозиції: визначає поведінку ринку, формування цін, реакцію споживачів; менеджмент використовує ці моделі для планування збуту, маркетингу, цінової політики.

Концепції конкуренції (досконала, монополістична, олігополія, монополія): пояснюють, як структура ринку впливає на стратегію підприємства; менеджмент отримує методологічні орієнтири для формування конкурентних стратегій: диференціації, лідерства за витратами, фокусування.

Теорія суспільного добробуту та соціальної відповідальності: вводить у поле зору питання зовнішніх ефектів, справедливості, соціальної ефективності; у менеджменті формує підходи до корпоративної соціальної відповідальності, сталого розвитку, ESG-підходів.

Таким чином, економічні теорії не тільки описують економічну реальність, а й надають менеджеру інструменти її оцінювання й нормативні орієнтири.

Економічні теорії лежать в основі методів, якими користується менеджмент:

Методи економічного аналізу: горизонтальний і вертикальний аналіз, фінансові коефіцієнти, аналіз беззбитковості; базуються на концепціях доходів, витрат, прибутку, ліквідності, рентабельності, ризику.

Методи прогнозування й планування: використовують макро- і мікроекономічні моделі, теорію циклів, інвестицій, очікувань; менеджери формують бюджети, бізнес-плани, стратегії з урахуванням економічних прогнозів.

Методи прийняття рішень в умовах ризику та невизначеності: спираються на теорію корисності, теорію очікуваної корисності, теорію перспектив, теорію ігор; застосовуються для оцінювання варіантів проектів, контрактів, стратегій поведінки на ринку.

Методи оцінки інвестиційних проектів: NPV, IRR, період окупності, індекс прибутковості тощо, які базуються на концепціях вартості грошей у часі, дисконтування, альтернативної вартості капіталу.

Отже, економічні концепції виступають методологічною основою для формулювання моделей і алгоритмів, які менеджери застосовують щоденно.

Сучасний менеджмент дедалі більше орієнтується не лише на «сухі» економічні показники, а й на поведінку людей, культурні, ціннісні, інституційні чинники. Тут вирішальну методологічну роль відіграють:

Інституціональна економіка: наголошує на значенні правил, норм, інститутів, довіри, культури; у менеджменті це відображається в увазі до організаційної культури, неформальних норм, корпоративної етики; менеджер усвідомлює, що формальні структури мало ефективні без відповідних інституційних рамок.

Поведінкова економіка: критикує модель «абсолютно раціональної людини»; показує, що люди приймають рішення під впливом емоцій, когнітивних упереджень, обмеженої раціональності; у менеджменті це методологічно обґрунтовує значення лідерства, мотивації, комунікацій, психології персоналу, дизайну систем стимулювання.

Теорії організаційного розвитку й еволюційна економіка: наголошують на змінах, інноваціях, адаптивності; менеджмент будує системи управління змінами, інноваціями, розвитком компетенцій підприємства.

Таким чином, сучасні економічні теорії розширюють методологію менеджменту: поряд із фінансово-економічними моделями вони підкреслюють «м'які» чинники – інститути, поведінку, культуру.

У різні історичні періоди домінування певних економічних теорій зумовлювало відповідні управлінські парадигми: домінування класичної економіки й ліберальних ідей – орієнтація на вільну конкуренцію, мінімум втручання держави, жорстку економію ресурсів; посилення кейнсіанських підходів – зростання ролі держави, планування, довгострокових інвестицій, соціальної відповідальності; розвиток неоліберальної та монетаристської теорії – акцент на приватизації, дерегуляції, ринкових механізмах мотивації; поширення інституціоналізму й ESG-підходів – увага до сталого розвитку, корпоративної соціальної

відповідальності, екологічних, соціальних і управлінських факторів.

Менеджери, часто не замислюючись, спираються на ту чи іншу парадигму, коли формують: стиль управління (авторитарний, ліберальний, партнерський); політику щодо персоналу (сприйняття працівника як «витратного ресурсу» або «ключового активу»); підхід до взаємодії із зацікавленими сторонами (тільки акціонери чи ширше коло стейкхолдерів). Розуміння методологічних коренів цих підходів дозволяє майбутньому менеджеру критично оцінювати «модні» управлінські концепції, усвідомлювати їх теоретичні засади та обмеження.

Для здобувача вищої освіти та практикуючого менеджера економічні теорії важливі не як «абстрактна філософія», а як інструмент: для коректного формулювання проблеми дослідження (зрозуміти, у якій теоретичній рамці ми працюємо); для вибору адекватного методу (чи достатньо аналізу витрат і вигод, чи потрібно врахувати інституційні бар'єри, поведінкові аспекти); для побудови моделі об'єкта управління (фірма як «чорна скринька», як мережа контрактів, як соціальна організація, як система ресурсів); для інтерпретації результатів (як пояснювати отримані дані, який смисл вони мають з позицій тієї чи іншої теорії); для формування власної управлінської філософії (що таке ефективність, розвиток, успіх, відповідальність бізнесу). Без методологічної опори менеджмент ризикує перетворитися на набір «ремеслених прийомів», випадкових практик та модних «рецептів». Економічні концепції та теорії надають цьому процесу системності, наукової обґрунтованості, дозволяють прогнозувати наслідки рішень і будувати довгострокову стратегію.

Отже, методологічне значення економічних концепцій та теорій у менеджменті полягає в тому, що вони: формують загальне бачення економічної реальності, в якій діє організація; задають систему понять, критеріїв, принципів, що використовуються в управлінні; слугують основою для вибору методів аналізу, планування, прийняття рішень; визначають управлінські парадигми, стилі, підходи до персоналу й стейкхолдерів; забезпечують наукову, системну, критично осмислену основу управлінської діяльності.

Перелік питань до самопідготовки

1. У чому полягає методологічне значення економічних теорій для менеджменту? Чому без теоретичної бази управлінська практика стає фрагментарною?

2. Як різні економічні концепції (класична, неокласична, кейнсіанська, інституціональна, поведінкова) по-різному тлумачать місію підприємства й роль менеджера?

3. Які ключові принципи класичної та неокласичної економіки відображаються в інструментах менеджменту (оптимізація витрат, аналіз беззбитковості, граничний аналіз тощо)?

4. У чому полягає методологічний внесок інституціональної економіки в розуміння організації як системи правил, норм, контрактів, організаційної культури?

5. Як поведінкова економіка змінює уявлення про «раціонального» працівника, споживача, менеджера й впливає на побудову систем мотивації та комунікацій?

6. Які теорії фірми ви знаєте та як вони впливають на рішення щодо організаційної структури, розподілу повноважень, системи контролю й мотивації?

7. Як економічні моделі попиту, пропозиції, конкуренції та ринкових структур використовуються в стратегічному менеджменті та маркетингу?

8. У чому проявляється методологічний зв'язок між концепціями суспільного добробуту, сталого розвитку, корпоративної соціальної відповідальності та сучасними управлінськими рішеннями?

9. Які ризики виникають, коли менеджер орієнтується лише на одну економічну парадигму (наприклад, виключно на максимізацію прибутку) без урахування інституційних, соціальних чи екологічних чинників?

10. Як знання економічних концепцій і теорій можуть допомогти вам у розробленні та обґрунтуванні власних управлінських рішень, проєктів, стратегій у майбутній професійній діяльності?

Рекомендовані джерела:

основна література: 1-4, 6-8;

допоміжна література: 7-11, 13;
інформаційні ресурси: 3-11.

Тема 5. Інформаційне забезпечення наукового дослідження

1.1. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця

Актуальність дослідження визначається тим, що у XX–XXI ст. наука стала одним із ключових чинників розвитку цивілізації: саме наукові відкриття й технологічні інновації визначають економічне зростання, рівень безпеки, якість життя, медичний прогрес, цифрову трансформацію суспільства. Водночас зростає й масштаб ризиків, пов'язаних із використанням наукових досягнень: від екологічних катастроф і гонки озброєнь до можливостей маніпулювання свідомістю, втручання в геном, неконтрольованого розвитку штучного інтелекту. Для країн, що проходять етапи глибоких суспільних трансформацій, відбудови та модернізації, зокрема для України, особливо важливими є: захист академічної свободи, протидія політичному, ідеологічному чи комерційному тиску на науку, а також формування культури академічної доброчесності. У цих умовах науковець виступає не лише виробником знань, а й носієм суспільної довіри, моральним орієнтиром, експертом у публічній політиці. Нерозуміння меж і змісту свободи наукової діяльності, ігнорування соціальної відповідальності призводять до псевдонауки, маніпуляцій, зловживання науковим авторитетом, зниження якості рішень у сфері державного управління та менеджменту.

В результаті вивчення здобувачі вищої освіти повинні:

знати: зміст поняття «свобода наукового пошуку», її основні виміри (тематичний, методологічний, інтерпретаційний, публікаційний, інституційний); історичні та філософські підстави академічної свободи, її значення для розвитку науки, освіти, інновацій; поняття «соціальна відповідальність науковця» та її ключові компоненти: етичну, професійну, правову, громадянську, екологічну й міжпоколінну; основні принципи академічної доброчесності: чесність, об'єктивність, неупередженість, недопущення плагіату, фальсифікацій, дотримання норм цитування та наукової етики; основні форми зловживань у науці (псевдонаука, маніпуляція результатами, замовні дослідження, «куплені» експертні висновки) та їхні наслідки для суспільства; роль науковця як експерта в процесах формування публічної політики, прийняття управлінських рішень, впливу на громадську думку.

вміти: пояснювати сутність і взаємозв'язок свободи наукового пошуку та соціальної відповідальності науковця; відрізнити академічну свободу від свавілля, а соціальну відповідальність – від зовнішнього політичного чи адміністративного тиску на науку; застосовувати принципи академічної доброчесності у власній навчальній та науково-дослідній діяльності (написання курсових, кваліфікаційних робіт, статей); будувати власну дослідницьку поведінку відповідально: коректно планувати дослідження, обирати етичні методи збору й обробки даних, чесно презентувати результати, визнавати обмеження; вести наукову дискусію, коректно формулюючи критику, дотримуючись етичних норм полеміки та поваги до опонентів; формувати власну ціннісну позицію як майбутнього науковця, викладача, експерта, орієнтуючись на гуманістичні, демократичні та етичні стандарти науки.

Розгорнутий зміст самостійного заняття

1.1. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця

Проблема співвідношення свободи наукового пошуку та соціальної відповідальності науковця належить до ключових питань філософії науки й етики наукової діяльності. Вона стосується не лише академічного середовища, а й усього суспільства, оскільки результати наукових досліджень суттєво впливають на економічний розвиток, політику, культуру, безпеку, якість життя людей. З одного боку, без свободи досліджень наука не може розвиватися, здійснювати прориви, ставити «незручні» питання та ламати стереотипи. З іншого боку, неконтрольоване використання наукових досягнень, ігнорування етичних,

правових, гуманістичних обмежень здатне спричинити важкі наслідки для людини та суспільства. Тому сучасна модель науки поєднує принцип свободи творчості з вимогами соціальної відповідальності науковця.

Свобода наукового пошуку – це можливість науковця самостійно обирати напрям дослідження, методи, підходи, формулювати гіпотези, інтерпретувати й оприлюднювати результати відповідно до наукових критеріїв істинності й аргументованості, без політичного, ідеологічного, адміністративного чи комерційного тиску, який суперечить науковій доброчесності. Основні виміри свободи наукового пошуку:

Тематична свобода – право обирати проблеми та теми досліджень, виходити за межі «офіційно дозволених» або «модних» напрямів.

Методологічна свобода – можливість застосовувати різні підходи та методи (класичні, некласичні, міждисциплінарні), поєднувати кількісні й якісні методи, пропонувати нові методологічні рішення.

Інтерпретаційна свобода – право на власну наукову позицію, на критичний аналіз усталених теорій, на обґрунтовану полеміку.

Публікаційна свобода – можливість вільно поширювати результати дослідження (з дотриманням вимог до якості, рецензування, академічної доброчесності), брати участь у наукових дискусіях.

Інституційна свобода – автономія університетів, наукових установ, дослідницьких груп у визначенні своїх програм, пріоритетів, форм організації наукової діяльності.

Свобода наукового пошуку є необхідною умовою: розвитку фундаментальної науки, яка нерідко випереджає практичний запит; інновацій, що виникають через нетривіальні, міждисциплінарні, «ризиковані» ідеї; збереження критичного мислення, здатності науки виступати проти догматизму, маніпуляцій, псевдонауки; повноцінної інтеграції в світовий науковий простір. Однак свобода науки не є абсолютною, «відірваною» від суспільних реалій. Вона доповнюється та врівноважується вимогами соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність науковця – це усвідомлення та прийняття ним відповідальності за наслідки власної наукової діяльності перед суспільством, людством, майбутніми поколіннями, а також дотримання етичних, правових, професійних норм у проведенні досліджень, обробці даних, оприлюдненні результатів і впровадженні рекомендацій. Основні складові соціальної відповідальності:

Етична відповідальність: дотримання принципів чесності, правдивості, об'єктивності, справедливості; недопущення фальсифікації, фабрикації даних, плагіату, маніпуляцій із результатами; повага до гідності людини, прав досліджуваних (особливо в соціальних, медичних, психологічних дослідженнях); забезпечення добровільності участі в дослідженні, конфіденційності, інформованої згоди.

Професійна відповідальність: дотримання стандартів якості методології, точності вимірювань, коректності статистичного аналізу; чесне представлення меж застосування отриманих результатів, визнання обмежень дослідження; коректне цитування джерел, визнання внеску колег, співавторів, консультантів.

Соціальна й громадянська відповідальність: усвідомлення, що результати науки можуть впливати на політику, економіку, безпеку, екологію, стан здоров'я, соціальні відносини; прагнення мінімізувати негативні наслідки використання наукових знань (наприклад, у сфері озброєнь, маніпуляцій свідомістю, руйнівних технологій); участь у суспільному діалозі щодо ризиків і можливостей нових технологій, підтримка науково обґрунтованих рішень у публічній політиці; протидія псевдонауці, дезінформації, використанню «наукового авторитету» для виправдання антигуманних практик.

Екологічна та міжпоколінна відповідальність: урахування впливу науково-технічних рішень на довкілля, ресурси планети; орієнтація на принципи сталого розвитку, відповідального споживання й виробництва; усвідомлення відповідальності перед майбутніми поколіннями за наслідки нинішніх науково-технічних рішень.

Таким чином, соціальна відповідальність науковця виходить за межі

вузькопрофесійних вимог і включає широке гуманістичне бачення.

Завдання сучасного науковця – не відмовлятися ні від свободи, ні від відповідальності, а шукати баланс: свобода забезпечує творчість, інноваційність, прогрес; відповідальність спрямовує цей прогрес у гуманістичне, безпечне, соціально корисне русло.

Конкретним інституційним втіленням єдності свободи та відповідальності виступає академічна доброчесність. Вона включає: чесність у збиранні, аналізі, інтерпретації даних; недопущення плагіату, самоплагіату, фальсифікацій; прозорість процедури рецензування, конкурсного відбору проєктів, присудження наукових ступенів; повагу до інтелектуальної власності; коректну наукову критику без дискредитації опонентів.

Академічна доброчесність є механізмом, який не обмежує свободу науки, а створює умови для її реального функціонування: тільки в середовищі довіри, чесності й відкритості свобода наукового пошуку не перетворюється на свавілля чи інструмент маніпуляцій.

Сучасний науковець – це не лише «виробник знань», а й: учасник суспільного діалогу (через експертні висновки, участь у громадських дискусіях, консультаціях для органів влади, бізнесу, громадських організацій); комунікатор, що популяризує науку, сприяє науковій грамотності населення, протидіє міфам та псевдонауці; вихователь наступних поколінь (як викладач, науковий керівник, наставник), який формує в студентів цінності відповідального ставлення до наукової діяльності; моральний авторитет, від якого суспільство очікує чесності, послідовності, здатності стояти на боці істини, а не ситуативних інтересів.

Соціально відповідальний науковець: усвідомлює суспільну значущість своєї праці; не погоджується на компроміси, які руйнують довіру до науки; допомагає перетворювати наукові результати в практику, що служить людині, суспільству, природі.

Отже, свобода наукового пошуку й соціальна відповідальність науковця – це два взаємопов'язані полюси єдиного цілого. Свобода без відповідальності може привести до небезпечних для суспільства наслідків, відповідальність без свободи – до стагнації науки й панування догматизму. Лише їхня гармонійна єдність забезпечує справжній прогрес науки як гуманістичної сили, спрямованої на розвиток людини та суспільства.

Перелік питань до самопідготовки

1. У чому полягає зміст свободи наукового пошуку? Які основні форми (виміри) академічної свободи ви можете виокремити?

2. Чому свобода науки є необхідною умовою розвитку наукового знання та інновацій? Наведіть приклади залежності наукового прогресу від рівня академічної свободи.

3. Що означає соціальна відповідальність науковця? Хто є основними «адресатами» цієї відповідальності (суспільство, держава, наукова спільнота, майбутні покоління, досліджувані)?

4. Які основні принципи академічної доброчесності? Чому порушення цих принципів підриває довіру до науки?

5. Які етичні проблеми можуть виникати в емпіричних дослідженнях із залученням людей як респондентів, пацієнтів, учасників експериментів? Як їх можна мінімізувати?

6. У чому полягає конфлікт між науковою свободою та комерційними, політичними чи ідеологічними інтересами? Наведіть можливі приклади такого конфлікту.

7. Як ви розумієте поняття «подвійне призначення» результатів досліджень? Які обов'язки має науковець у ситуаціях, коли його відкриття можуть бути використані як на благо, так і на шкоду?

8. Які механізми (інституційні, етичні, правові) сприяють досягненню балансу між свободою наукового пошуку та соціальною відповідальністю науковця?

9. Як формується культура академічної доброчесності в університеті? Яка роль викладача, студента, адміністрації у підтриманні цієї культури?

10. Які риси й якості, на вашу думку, повинен мати сучасний науковець, щоб поєднувати високу свободу творчого пошуку з відповідальним ставленням до наслідків своєї діяльності?

Рекомендовані джерела:

основна література: 1-4, 7,8;
допоміжна література: 1-6, 10-13;
інформаційні ресурси: 1-8, 10.

Тема 6. Рівні та методичні підходи до наукового дослідження

1.1. Особливості і форми впровадження у практику результатів економічних досліджень

Актуальність питання зумовлена тим, що сучасна економіка характеризується високою динамікою, складністю ринкових відносин та інтенсивним розвитком технологій. У цих умовах ефективне управління підприємствами, організаціями та державними структурами стає неможливим без науково обґрунтованих рішень. Результати економічних досліджень забезпечують аналітичну основу для прийняття управлінських рішень, розробки стратегій розвитку, оптимізації ресурсів, прогнозування ризиків і підвищення конкурентоспроможності.

В результаті вивчення здобувачі вищої освіти повинні:

знати: сутність і значення впровадження результатів економічних досліджень у практику; основні форми практичного застосування економічних досліджень (стратегії, управлінські рішення, інструменти, методики, консалтинг, інноваційні проекти); особливості трансформації теоретичних результатів у конкретні практичні дії та рішення; роль адаптації результатів досліджень до конкретного економічного, організаційного та ринкового контексту; потребу динамічності та гнучкості впровадження результатів досліджень; взаємозв'язок наукового впровадження з підвищенням ефективності організацій та розвитку економіки; соціальні та етичні аспекти використання економічних досліджень у практиці.

вміти: пояснювати значення та цілі впровадження результатів економічних досліджень; визначати форми практичного застосування наукових результатів у конкретних організаціях чи проектах; адаптувати теоретичні моделі та рекомендації до реальних умов діяльності організацій; розробляти управлінські рішення та стратегії на основі наукових висновків; створювати аналітичні інструменти, методики та рекомендації для практичного використання; оцінювати ефективність та результативність впровадження досліджень за допомогою кількісних і якісних показників; прогнозувати можливі ризики та обмеження під час практичного застосування наукових результатів; враховувати соціальні, етичні та економічні аспекти впровадження результатів досліджень; розробляти пропозиції щодо покращення процесу впровадження наукових результатів у практику.

Розгорнутий зміст самостійного заняття

1.1. Особливості і форми впровадження у практику результатів економічних досліджень

Впровадження результатів економічних досліджень у практику є ключовим етапом науково-дослідної діяльності, оскільки саме цей процес забезпечує трансформацію теоретичних знань у конкретні управлінські рішення, стратегічні кроки підприємств, організацій та державних інституцій. Економічні дослідження без практичного застосування залишаються абстрактними знаннями, не реалізуючи свого потенціалу впливу на розвиток економіки та підвищення ефективності господарювання.

Особливості впровадження результатів економічних досліджень.

1. Цілеспрямованість і практична орієнтація. Впровадження економічних досліджень передбачає, що отримані теоретичні результати повинні мати безпосереднє відношення до потреб організацій, ринків, державних структур. Практична цінність визначається тим, наскільки дослідження здатне вирішувати конкретні проблеми, підвищувати ефективність процесів, оптимізувати ресурси або поліпшувати управлінські рішення.

2. Складність трансформації знань у практичні рішення. Результати економічних досліджень часто носять абстрактний, аналітичний або теоретичний характер. Перенесення їх

у практичну площину потребує адаптації до специфіки конкретної організації, ринку або законодавчого середовища, а також урахування обмежень ресурсів, часу та компетенцій.

3. Інтеграційний характер впровадження. Для ефективного застосування наукових результатів необхідна інтеграція між різними рівнями управління, підрозділами організації, науковцями і практиками. Це передбачає координацію дій, обмін інформацією та знаннями, спільне обговорення ідей та моделей.

4. Динамічність і гнучкість. Економічне середовище постійно змінюється під впливом глобалізації, технологічного прогресу, політичних та соціальних факторів. Тому результати досліджень повинні впроваджуватися з урахуванням можливості їх оновлення та коригування у відповідь на зміни зовнішніх і внутрішніх умов.

5. Необхідність оцінки ефективності впровадження. Ключовим аспектом є систематичний моніторинг та оцінка впроваджених рішень, що дозволяє визначити їхню результативність, коригувати процеси і забезпечувати безперервне вдосконалення економічної політики чи управлінських практик.

Форми впровадження результатів економічних досліджень.

Розробка і реалізація стратегій та програм. На основі досліджень формуються стратегічні плани розвитку підприємств, регіонів або держави, інвестиційні програми, бізнес-плани, політики регулювання ринку. Практичне застосування вимагає чіткої методології трансформації теоретичних моделей у конкретні кроки та заходи.

Впровадження управлінських рішень і рекомендацій. Економічні дослідження пропонують оптимізацію процесів, структурування ресурсів, моделі мотивації, фінансового планування або маркетингові стратегії. На практиці вони реалізуються через рішення керівництва, розробку регламентів, внутрішніх політик і процедур.

Створення інструментів і методик. Наукові результати можуть реалізовуватися у вигляді економетричних моделей, аналітичних методик, програмного забезпечення для прогнозування, планування, управління ризиками, аналізу ринку. Такі інструменти полегшують прийняття рішень та підвищують їх точність.

Публікації та навчальні матеріали. Використання результатів у навчальному процесі, підготовці кадрів і підвищенні кваліфікації фахівців дозволяє поширити знання, формувати компетентність та сприяти подальшому використанню досліджень у практичній діяльності.

Консалтинг і експертна діяльність. Науковці беруть участь у розробці проєктів, надають рекомендації організаціям та державним структурам, проводять аудит процесів, допомагають оптимізувати діяльність підприємств на основі отриманих наукових результатів.

Інноваційні проєкти та стартапи. Результати економічних досліджень можуть використовуватися для створення нових продуктів, послуг, бізнес-моделей або технологій, що впроваджуються у виробництво та комерційне середовище.

Особливості процесу впровадження.

Адаптація результатів до конкретного контексту: наукові висновки мають бути перетворені у зрозумілі та застосовні для організації або регіону інструменти.

Взаємодія науки і практики: ефективне впровадження неможливе без комунікації між науковцями, менеджерами та експертами-практиками.

Формалізація процесу впровадження: через розробку рекомендацій, стандартів, регламентів, інструкцій, методик.

Оцінка результатів і корекція: впроваджені рішення повинні оцінюватися за критеріями ефективності, що дозволяє вносити зміни у стратегії та підходи.

Урахування соціальної та етичної відповідальності: наукове впровадження повинно враховувати інтереси суспільства, потенційні ризики та наслідки економічних рішень.

Отже, впровадження результатів економічних досліджень – це складний багаторівневий процес, який забезпечує трансформацію теоретичних знань у практичні рішення, інструменти та стратегії. Його ефективність визначається здатністю адаптувати наукові висновки до конкретних умов, інтегрувати їх у процеси управління, забезпечувати взаємодію між науковцями та практиками, оцінювати результати та враховувати соціальні,

етичні та економічні аспекти. Успішне впровадження підвищує ефективність організацій, сприяє сталому розвитку економіки та зміцнює роль науки у формуванні обґрунтованих управлінських рішень.

Перелік питань до самопідготовки

1. У чому полягає сутність впровадження результатів економічних досліджень у практику?
2. Які основні форми застосування результатів економічних досліджень?
3. Які особливості трансформації теоретичних результатів у практичні управлінські рішення?
4. Чому інтеграція науки і практики є важливою для ефективного впровадження результатів?
5. Які методи оцінки ефективності впровадження економічних досліджень ви знаєте?
6. Як адаптувати наукові результати до специфіки конкретної організації або ринку?
7. Які соціальні та етичні аспекти слід враховувати при впровадженні економічних досліджень?
8. Які ризики виникають під час впровадження результатів досліджень і як їх мінімізувати?
9. Наведіть приклади успішного та неуспішного впровадження результатів економічних досліджень.
10. Як можна підвищити ефективність процесу впровадження наукових результатів у практику організації або економіки?

Рекомендовані джерела:

основна література: 1-4, 7, 8;

допоміжна література: 1-5, 10-13;

інформаційні ресурси: 1-8, 10, 11.

Тема 7. Ефективність науково-дослідних робіт

1.1. Види та форми плагіату, його правові наслідки. Морально-етична відповідальність ученого

Актуальність питання полягає в тому, що у сучасна наукова діяльність неможлива без дотримання принципів академічної доброчесності. Плагіат – одне з найпоширеніших порушень етичних і правових норм науки, що підриває довіру до наукових результатів, шкодить репутації науковців, університетів і наукових установ. Актуальність також зумовлена зростанням кількості наукових публікацій, інтенсивним обміном інформацією у цифровому середовищі, активним розвитком міжнародної наукової співпраці та необхідністю формування у здобувачів вищої освіти відповідального ставлення до авторства та використання чужих ідей. Усвідомлення правових наслідків плагіату й морально-етичної відповідальності ученого сприяє підвищенню якості наукових досліджень, професійного розвитку та соціальної відповідальності наукової спільноти.

В результаті вивчення здобувачі вищої освіти повинні:

знати: сутність плагіату та його основні види: прямий, самоплагіат, мозаїчний, ідеологічний, плагіат даних і результатів, технічний; форми прояву плагіату у наукових роботах, публікаціях, дослідженнях і цифрових матеріалах; правові наслідки плагіату: адміністративні, цивільно-правові, кримінальні та професійні; основні принципи академічної доброчесності та їхнє значення для наукової спільноти; морально-етичні норми поведінки науковця в контексті використання чужих матеріалів і результатів досліджень; роль соціальної відповідальності науковця у захисті прав авторів та суспільства від негативних наслідків псевдонауки; поширені випадки і приклади плагіату та їхній вплив на кар'єру науковця і репутацію установи.

вміти: визначати та розпізнавати різні форми плагіату в наукових роботах; дотримуватися правил цитування, посилань на джерела та авторства при написанні наукових матеріалів; використовувати власні ідеї та результати досліджень відповідно до етичних і правових норм; оцінювати ризики плагіату та запобігати їх у власних роботах; аргументовано обґрунтовувати принципи академічної доброчесності та етичної поведінки у науковій спільноті; аналізувати правові наслідки плагіату для окремих науковців, організацій і суспільства загалом; формувати власну етичну позицію у питаннях використання чужих ідей та результатів досліджень; розробляти внутрішні правила та механізми контролю академічної доброчесності в організаціях.

Розгорнутий зміст самостійного заняття

1.1. Види та форми плагіату, його правові наслідки. Морально-етична відповідальність ученого

Плагіат – це використання чужих ідей, наукових результатів, текстів, графіків, програмного коду або інших матеріалів без належного посилання на автора чи джерело, що порушує академічну та інтелектуальну доброчесність. Плагіат розглядається як порушення етичних, правових та професійних норм наукової діяльності. Основні види плагіату:

Прямий плагіат. Повне або часткове копіювання тексту чи матеріалів без посилання на оригінального автора. Приклади: копіювання абзацу, рисунка, таблиці або цитат без зазначення джерела.

Самоплагіат. Використання власних попередніх робіт без вказівки, що матеріал вже був опублікований або представлений. Часто зустрічається у наукових публікаціях, дисертаційних роботах і курсах.

Мозаїчний плагіат (парафразування без посилання). Використання чужих ідей або тексту, змінюючи формулювання або порядок слів, без належного цитування. Цей вид плагіату важко виявити, але він є порушенням академічної доброчесності.

Ідеологічний плагіат. Присвоєння чужих ідей, концепцій або наукових підходів без посилання на автора, навіть якщо текст поданий власними словами. Це порушує принципи інтелектуальної власності та морального права автора.

Плагіат даних та результатів. Присвоєння чужих результатів експериментів, статистичних даних або аналітичних висновків без посилання на джерело. Це особливо небезпечно в економіці, соціальних науках та прикладних дослідженнях.

Технічний плагіат. Використання чужих програмних кодів, схем, алгоритмів чи моделей без зазначення авторства. У сучасній науковій практиці це стає все більш актуальним через цифровізацію науки.

Плагіат тягне за собою різні види юридичної відповідальності, залежно від характеру, масштабу та сфери використання матеріалів:

Адміністративна відповідальність. У навчальних закладах плагіат призводить до дисциплінарних стягнень: зниження оцінки, анулювання результатів роботи, відрахування.

Цивільно-правова відповідальність. Автори можуть вимагати відшкодування збитків, моральної компенсації або заборони на використання матеріалів. Законодавство про авторські права регулює порушення прав інтелектуальної власності.

Кримінальна відповідальність. У випадках масштабного порушення авторських прав або комерційного використання чужих матеріалів без дозволу можливе притягнення до кримінальної відповідальності за відповідними статтями закону про інтелектуальну власність.

Адміністративна та професійна дискредитація. Плагіат негативно впливає на репутацію науковця, знижує довіру до установи, може призвести до втрати грантів, посад та наукових ступенів.

Морально-етична відповідальність ученого:

Дотримання принципів академічної доброчесності. Науковець зобов'язаний належним чином цитувати джерела, чесно подавати результати досліджень та уникати присвоєння чужих ідей.

Повага до колег і суспільства. Вчені несуть відповідальність перед суспільством за

точність і правдивість наукових даних, оскільки їхні роботи впливають на управлінські рішення, економіку, політику, освіту та технологічний розвиток.

Етичне формування наукової репутації. Учені повинні бути прикладом етичної поведінки: уникати конфлікту інтересів, публікувати достовірні результати, підтримувати прозорість і відкритість у науковому процесі.

Соціальна відповідальність за наслідки досліджень. Науковець має прогнозувати можливі негативні наслідки застосування результатів досліджень, уникати використання науки для шкоди, маніпуляцій або порушення прав людей.

Виховання нових поколінь учених. Важливо передавати студентам та молодим дослідникам принципи чесності, етичної поведінки та професійної відповідальності, формуючи культуру академічної доброчесності.

Отже, плагіат є серйозним порушенням академічної, правової та моральної етики, яке підриває довіру до науки, шкодить репутації науковця та зменшує ефективність науково-дослідної діяльності. Для уникнення плагіату важливо дотримуватися принципів академічної доброчесності, відповідально ставитися до використання чужих матеріалів, прогнозувати соціальні наслідки наукової діяльності та формувати етичну культуру серед молодих дослідників. Морально-етична відповідальність ученого тісно пов'язана із правовими аспектами, адже сумнівна поведінка та дотримання норм інтелектуальної власності зміцнюють авторитет науки в суспільстві і сприяють сталому розвитку наукового середовища.

Перелік питань до самопідготовки

1. Що таке плагіат і які його основні форми?
2. У чому полягає відмінність між прямим плагіатом та мозаїчним?
3. Що таке самоплагіат і чому його слід уникати?
4. Які правові наслідки можуть настати для науковця у випадку плагіату?
5. Як морально-етична відповідальність ученого пов'язана з академічною доброчесністю?
6. Які соціальні наслідки плагіату для наукової спільноти та суспільства?
7. Які міжнародні та національні стандарти регулюють боротьбу з плагіатом?
8. Як уникати плагіату під час написання наукових робіт, статей і дисертацій?
9. Чому етична поведінка науковця важлива для формування репутації установи та науки загалом?
10. Як науковець може виховувати культуру академічної доброчесності серед молодих дослідників?

Рекомендовані джерела:

основна література: 1-4, 6-8;

допоміжна література: 1-6, 10-13;

інформаційні ресурси: 1-5.

Тема 8. Типи та методи наукового дослідження в менеджменті

1.1. Сутність та основні етапи організації наукового дослідження в менеджменті

Актуальність питання зумовлена необхідністю формування у здобувачів вищої освіти здатності організовувати наукові дослідження за системним і послідовним принципом, забезпечувати логічну побудову етапів, дотримуватися методологічних, етичних і правових норм, а також орієнтувати результати досліджень на практичне застосування в управлінській діяльності. Наукове дослідження є основою розвитку менеджменту як науки і практики. Систематичне проведення досліджень дозволяє отримувати обґрунтовані знання про ефективність управлінських процесів, прогнозувати розвиток організацій, розробляти нові управлінські підходи та інноваційні моделі управління.

В результаті вивчення здобувачі вищої освіти повинні:

знати: сутність наукового дослідження в менеджменті та його значення для розвитку управлінських практик; принципи системності, цілеспрямованості, інтеграції теорії і практики в дослідженні; методи збору та обробки інформації в менеджменті (кількісні, якісні, комбіновані); необхідність планування дослідження, визначення ресурсів і строків; методи перевірки гіпотез і оцінки результатів дослідження; вимоги до документування, публікації та поширення результатів досліджень; етичні та правові норми наукової діяльності; роль наукових досліджень у підвищенні ефективності управлінських рішень та конкурентоспроможності організацій.

вміти: формулювати проблему та мету наукового дослідження в менеджменті; розробляти гіпотези та концептуальні моделі дослідження; обирати методи збору та аналізу даних відповідно до мети дослідження; планувати дослідження, визначати строки, ресурси та розподіл обов'язків; проводити аналіз даних і перевірку наукових гіпотез; узагальнювати результати дослідження та формулювати наукові висновки; розробляти практичні рекомендації на основі результатів дослідження; дотримуватися етичних норм та принципів академічної доброчесності; інтегрувати результати дослідження у практику управлінської діяльності та оцінювати їх ефективність.

Розгорнутий зміст самостійного заняття

1.1. Сутність та основні етапи організації наукового дослідження в менеджменті

Наукове дослідження в менеджменті є систематичною і цілеспрямованою діяльністю, спрямованою на отримання нових знань, розробку теоретичних концепцій і практичних рекомендацій щодо управління організаціями, економічними процесами та соціально-технологічними системами. Організація наукового дослідження в менеджменті передбачає упорядковану реалізацію всіх етапів дослідження: від постановки проблеми до поширення результатів. Основна мета організації дослідження – забезпечити логічну послідовність, наукову обґрунтованість, достовірність і практичну значущість отриманих результатів.

Особливості організації наукового дослідження в менеджменті:

Системність – дослідження розглядається як цілісний процес, що включає взаємопов'язані етапи та процедури.

Цілеспрямованість – кожен етап виконує конкретну функцію, спрямовану на досягнення визначеної мети.

Взаємозв'язок теорії та практики – дослідження має не тільки теоретичну цінність, а й практичне застосування у менеджменті організацій.

Динамічність – процес дослідження може адаптуватися до змін у предметній сфері та зовнішньому середовищі організації.

Етична та правова відповідальність – організація дослідження передбачає дотримання етичних норм, академічної доброчесності та законодавства про інтелектуальну власність.

Основні етапи організації наукового дослідження в менеджменті.

1. Вибір теми та постановка проблеми:

Формулювання актуальної проблеми менеджменту, що потребує дослідження.

Визначення мети та завдань дослідження.

Обґрунтування наукової та практичної значущості теми.

Аналіз наявних наукових джерел, визначення прогалин у знаннях.

2. Розробка концептуальної та методологічної основи дослідження:

Вибір підходів та теорій менеджменту, які будуть використані.

Формування гіпотез, моделей, структурних схем та аналітичних інструментів.

Визначення методів збору і обробки даних (кількісні, якісні, комбіновані).

3. Планування дослідження:

Розробка покрокового плану роботи, визначення строків і ресурсів.

Розподіл обов'язків у науковому колективі (якщо дослідження колективне).

Встановлення критеріїв оцінки проміжних і кінцевих результатів.

4. Збір та обробка даних:

Використання статистичних, аналітичних, експертних, спостережних і інших методів

збору інформації.

Систематизація та класифікація даних.

Перевірка достовірності та релевантності джерел.

5. Аналіз результатів та перевірка гіпотез:

Використання обраних методів обробки даних для підтвердження або спростування гіпотез.

Виявлення закономірностей, трендів та взаємозв'язків.

Підготовка узагальнень і висновків для практичного використання.

6. Формулювання висновків та розробка рекомендацій:

Узагальнення результатів дослідження у вигляді наукових висновків.

Розробка практичних рекомендацій для організацій або управлінських структур.

Визначення напрямів подальших досліджень у сфері менеджменту.

7. Поширення результатів дослідження:

Публікація наукових статей, монографій, звітів, методичних матеріалів.

Презентація результатів на конференціях, семінарах, форумах.

Використання результатів у навчальному процесі, практичній діяльності організацій та державних установ.

Особливості організаційного підходу:

Кожен етап дослідження повинен бути формалізований і документально зафіксований.

Використовуються стандартизовані методики планування та контролю досліджень.

Застосовується системний підхід: взаємозв'язок цілей, методів і результатів дослідження.

Пріоритет надається адаптації результатів до практичних потреб організацій і суспільства.

Отже, організація наукового дослідження в менеджменті є складним і багаторівневим процесом, що поєднує теоретичну підготовку та практичне застосування результатів. Ефективне дослідження передбачає системний підхід, чітку послідовність етапів, дотримання методологічних, етичних і правових норм, а також орієнтацію на практичну цінність отриманих знань. Дотримання цих принципів забезпечує формування якісної наукової бази, яка сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень і конкурентоспроможності організацій.

Перелік питань до самопідготовки

1. Що таке наукове дослідження в менеджменті і яка його мета?

2. Які основні етапи організації наукового дослідження?

3. Як формулюється наукова проблема та гіпотези дослідження?

4. Які методи збору та обробки даних використовуються у менеджменті?

5. Як планується наукове дослідження та визначаються ресурси і строки?

6. Які принципи системності та цілеспрямованості притаманні організації наукового дослідження?

7. Як проводиться аналіз результатів і перевірка гіпотез?

8. Яким чином результати досліджень поширюються та використовуються на практиці?

9. Які етичні та правові норми слід дотримуватися під час організації наукового дослідження?

10. Як результати наукового дослідження сприяють підвищенню ефективності управлінських рішень?

Рекомендовані джерела:

основна література: 1-5, 7, 8;

допоміжна література: 1-6, 9-13;

інформаційні ресурси: 1-8.

Тема 9. Організація науково-дослідної роботи бакалаврів, магістрів та аспірантів

1.1. Форми відображення результатів наукового дослідження (повідомлення, доповідь, тези доповіді, наукова стаття, брошура, препринт, дипломна робота, монографія, дисертація) та їх апробація

Актуальність питання полягає в тому, що у сучасному науковому та управлінському середовищі результативність дослідження визначається не лише отриманням нових знань, а й здатністю ефективно їх відобразити, поширити та апробувати. Використання різноманітних форм публікації та представлення результатів дозволяє науковцю комунікувати з колегами, отримувати зворотний зв'язок, підвищувати довіру до наукових висновків і забезпечувати їх практичне застосування в управлінській діяльності.

В результаті вивчення здобувачі вищої освіти повинні:

знати: сутність відображення результатів наукового дослідження і його значення для науки та практики менеджменту; основні форми відображення результатів: повідомлення, доповідь, тези доповіді, наукова стаття, брошура, препринт, дипломна робота, монографія, дисертація; призначення і структуру наукової статті, монографії, дисертації; мету та методику складання тез доповіді та повідомлень для конференцій; значення брошур і препринтів як засобів популяризації наукових результатів; методи отримання зворотного зв'язку від наукової спільноти; етичні та правові аспекти публікації та апробації наукових результатів.

вміти: вибирати оптимальну форму відображення результатів залежно від мети, обсягу і аудиторії; готувати наукові повідомлення та доповіді для конференцій і семінарів; писати тези доповіді з чітким викладом основних результатів дослідження; організовувати апробацію результатів наукового дослідження на конференціях, семінарах, у дискусійних групах та практичних проєктах; дотримуватися академічної доброчесності та етичних норм під час публікації та апробації; інтегрувати результати дослідження у практику управлінської діяльності та оцінювати їх ефективність.

Розгорнутий зміст самостійного заняття

1.1. Форми відображення результатів наукового дослідження (повідомлення, доповідь, тези доповіді, наукова стаття, брошура, препринт, дипломна робота, монографія, дисертація) та їх апробація

Результати наукового дослідження у менеджменті чи будь-якій іншій галузі мають практичну та теоретичну цінність лише у разі їх систематичного документування, поширення та апробації. Відображення результатів дослідження забезпечує:

Комунікацію наукових знань – передача нових ідей, методик, моделей і результатів колегам та зацікавленим організаціям.

Верифікацію результатів – можливість перевірки достовірності та обґрунтованості отриманих висновків.

Інтеграцію науки та практики – використання досліджень у менеджменті організацій для прийняття ефективних управлінських рішень.

Формування наукової репутації – публікація та презентація результатів підвищує довіру до науковця та інституції.

Основні форми відображення результатів дослідження:

Наукове повідомлення. Коротке викладення результатів дослідження, що представляється на конференціях, семінарах або засіданнях наукових гуртків. Використовується для оперативного обміну інформацією та отримання первинного зворотного зв'язку.

Доповідь. Усне представлення результатів дослідження перед аудиторією (конференції, семінари, наукові засідання). Доповідь зазвичай супроводжується презентаційними матеріалами та акцентує ключові висновки і практичні рекомендації.

Тези доповіді. Короткий письмовий виклад основних результатів дослідження, часто опублікований у збірниках конференцій. Мають мету швидко ознайомити наукову спільноту

з основними ідеями та досягненнями.

Наукова стаття. Стандартна форма поширення наукових результатів у фахових журналах. Містить введення, огляд літератури, методологію, результати, обговорення та висновки. Стаття дозволяє оцінити якість дослідження через рецензування.

Брошура. Публікація меншого обсягу, що викладає результати дослідження у стислому та доступному вигляді. Використовується для популяризації результатів серед спеціалістів та практиків.

Препринт. Попередня публікація результатів дослідження, яка не пройшла повне рецензування. Дає змогу ознайомити наукову спільноту з ідеями до офіційної публікації, отримати відгуки та внести корективи.

Дипломна (кваліфікаційна) робота. Комплексне дослідження, що виконується студентами або аспірантами для здобуття академічного ступеня. Містить обґрунтування проблеми, огляд літератури, методологію, результати та практичні рекомендації.

Монографія. Розгорнуте дослідження певної наукової проблеми, опубліковане у вигляді книги. Монографія підсумовує результати багаторічних досліджень та має значну теоретичну і практичну цінність.

Дисертація. Наукова робота, що подається для здобуття наукового ступеня (кандидат або доктор наук). Містить глибоке дослідження проблеми, критичний аналіз літератури, експериментальні або аналітичні результати, висновки та рекомендації.

Апробація результатів наукового дослідження – це перевірка та обговорення результатів дослідження науковою спільнотою з метою оцінки їхньої достовірності, наукової новизни та практичної значущості. Вона включає:

Презентації на конференціях і семінарах. Забезпечує прямий зворотний зв'язок, дозволяє уточнити методику та обговорити результати з колегами.

Публікації у фахових журналах та збірниках тез. Публікаційна апробація дозволяє формально зареєструвати авторство, отримати рецензії та підвищити науковий авторитет.

Обговорення у наукових гуртках і дискусійних групах. Допомогає удосконалити методологію, критично оцінити результати та виявити слабкі місця дослідження.

Використання результатів у практичних проектах та організаціях. Практична апробація дозволяє перевірити ефективність та доцільність застосування наукових висновків у реальних умовах управління.

Апробація є необхідною для підтвердження обґрунтованості висновків і формування довіри до науковця та його результатів. Вона також сприяє адаптації наукових знань до потреб практики та подальшому розвитку досліджуваної галузі.

Отже, форми відображення результатів наукового дослідження різноманітні і відповідають специфіці аудиторії, меті дослідження та обсягу матеріалу. Вони забезпечують ефективну комунікацію наукових знань, дозволяють проводити апробацію, оцінювати достовірність і практичну значущість результатів. Апробація результатів є ключовим етапом наукового процесу, який підвищує наукову цінність дослідження, сприяє його практичній реалізації та формує академічну репутацію науковця.

Перелік питань до самопідготовки

1. Які основні форми відображення результатів наукового дослідження існують?
2. У чому відмінність між повідомленням, доповіддю та тезами доповіді?
3. Яка структура наукової статті та які вимоги до її підготовки?
4. Що таке брошура і препринт, і яка їх роль у науковому процесі?
5. Чим відрізняється дипломна робота від монографії та дисертації?
6. Що таке апробація результатів наукового дослідження і навіщо вона проводиться?
7. Які методи апробації результатів дослідження застосовуються в науковій спільноті?
8. Як отриманий зворотний зв'язок використовується для вдосконалення наукових робіт?
9. Які етичні та правові норми слід дотримувати під час публікації та апробації результатів?

10. Як результати наукового дослідження інтегруються у практику менеджменту та управління організаціями?

Рекомендовані джерела:

основна література: 1-3, 6-8;

допоміжна література: 1-6, 10-13;

інформаційні ресурси: 1-5, 11.

Тема 10. Підготовка і презентація результатів наукового дослідження

1.1. Профіль науковця як інструмент презентації результатів наукового дослідження

Актуальність питання полягає в тому, що у сучасному науковому середовищі успіх дослідника залежить не лише від якості отриманих результатів, а й від здатності ефективно їх презентувати та донести до наукової спільноти, практиків та громадськості. Профіль науковця є важливим інструментом комунікації, що дозволяє підвищити видимість наукового доробку, демонструвати експертність, залучати партнерів і фінансування для подальших досліджень.

В результаті вивчення здобувачі вищої освіти повинні:

знати: сутність та значення профілю науковця як інструмента презентації результатів досліджень; основні елементи профілю: персональні дані, освіта, публікації, проекти, апробація результатів, цитування, компетенції та нагороди; роль профілю у підвищенні видимості наукового доробку та академічної репутації; взаємозв'язок між профілем науковця та залученням до наукових колаборацій і грантів; значення профілю у систематизації наукових досягнень і плануванні подальших досліджень; етичні та правові аспекти створення та підтримки профілю науковця; особливості оформлення профілю у наукових базах даних (ORCID, ResearchGate, Google Scholar); роль профілю у популяризації науки та інтеграції результатів досліджень у практику управління та менеджменту.

вміти: вибирати та систематизувати інформацію про освіту, досвід, публікації, проекти та нагороди; публікувати результати досліджень та забезпечувати їхню видимість через профіль; використовувати профіль для залучення до наукових колаборацій, грантів та проєктів; оцінювати ефективність власного профілю та коригувати його структуру і зміст; здійснювати апробацію результатів дослідження через презентації, публікації та участь у наукових заходах; дотримуватися етичних принципів академічної доброчесності при формуванні профілю.

Розгорнутий зміст самостійного заняття

1.1. Профіль науковця як інструмент презентації результатів наукового дослідження

Профіль науковця – це систематизована і структурована інформація про дослідника, яка відображає його наукову діяльність, публікації, досвід, компетенції та внесок у розвиток науки. У сучасних умовах цифрової комунікації та глобалізації наукового середовища профіль науковця став ключовим інструментом презентації результатів наукових досліджень та формування академічної репутації. Профіль виконує кілька важливих функцій:

Комунікативна функція – дозволяє колегам, потенційним партнерам, спонсорам та організаціям швидко ознайомитися з науковим доробком дослідника.

Презентаційна функція – служить візитівкою науковця при подачі грантів, участі у конференціях, семінарах та конкурсах наукових проєктів.

Аналіз і систематизація – профіль допомагає досліднику відстежувати власні публікації, цитування, участь у проєктах та інші наукові досягнення.

Репутаційна функція – формує довіру до науковця серед колег і наукової спільноти, демонструючи його експертність і професійність.

Основні елементи профілю науковця.

1. Особисті дані та контактна інформація:

ПІБ, науковий ступінь, посада, організація.

Електронна адреса, сторінки у наукових соціальних мережах (ResearchGate, ORCID, Google Scholar).

Академічна та наукова освіта.

Дипломи, ступені, спеціалізація, наукові школи, участь у наукових програмах.

2. Публікації та науковий доробок:

Наукові статті, монографії, брошури, препринти, дисертації, патенти.

Можливість посилань на відкриті джерела та DOI публікацій.

Проекти та гранти.

Інформація про участь у наукових проектах, фінансованих грантах, дослідницьких програмах.

3. Апробація результатів досліджень:

Участь у конференціях, семінарах, наукових форумах.

Презентації, доповіді та тези доповідей.

4. Цитування та науковий вплив:

Індекси цитування (h-index, i10-index), показники впливовості журналів, у яких публікувалися роботи.

Навички, компетенції та інтереси.

Методологічні, аналітичні, управлінські компетенції, сфери досліджень.

5. Нагороди та визнання:

Премії, стипендії, участь у наукових журі, членство у наукових товариствах.

Значення профілю для презентації результатів наукового дослідження:

Інструмент видимості. Профіль дозволяє швидко і наочно демонструвати обсяг і якість наукового доробку, сприяючи залученню уваги колег і потенційних партнерів.

Апробація наукових результатів. Публікації, презентації та участь у проектах у профілі підтверджують достовірність та практичну значущість досліджень.

Залучення до наукових колаборацій. Чіткий і повний профіль сприяє запрошенню до спільних проектів, обміну досвідом і участі у міжнародних програмах.

Формування академічної репутації. Профіль служить доказом експертності науковця, підвищує його видимість у наукових базах даних та рейтингах.

Систематизація власних досягнень. Дозволяє аналізувати власні успіхи, планувати майбутні дослідження і ефективно готувати матеріали для грантів і публікацій.

Отже, профіль науковця є важливим інструментом презентації результатів наукового дослідження. Він дозволяє систематизувати науковий доробок, демонструвати досягнення колегам, партнерам і суспільству, а також підтверджувати достовірність і значущість результатів досліджень. Ефективний профіль сприяє розвитку наукової кар'єри, формуванню академічної репутації та залученню до міжнародних наукових колаборацій. У сучасних умовах цифрової науки професійно оформлений профіль стає ключовим елементом комунікації та інтеграції результатів досліджень у наукову і практичну діяльність.

Перелік питань до самопідготовки

1. Що таке профіль науковця і яку роль він відіграє у презентації наукових результатів?

2. Які основні елементи профілю науковця?

3. Як профіль науковця сприяє підвищенню академічної репутації та видимості результатів досліджень?

4. Які цифрові платформи використовуються для створення профілю науковця (ORCID, ResearchGate, Google Scholar)?

5. Як профіль допомагає в апробації результатів наукового дослідження?

6. Як систематизуються публікації, проекти та нагороди у профілі науковця?

7. Які етичні та правові аспекти слід враховувати при створенні профілю науковця?

8. Як профіль науковця сприяє залученню до грантів і наукових колаборацій?

9. Яким чином профіль допомагає популяризувати результати наукового дослідження серед практиків та широкої аудиторії?

10. Як ефективно використовувати профіль науковця для інтеграції наукових

результатів у практику управління та менеджменту?

Рекомендовані джерела:

основна література: 1-4, 6-8;

допоміжна література: 1-6, 10-13;

інформаційні ресурси: 1-8, 11.

Індивідуальні навчально-дослідні завдання

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) є однією з альтернативних форм підсумкового контролю і являє собою самостійне дослідження здобувачем протягом семестру окремого проблемного питання теми з обґрунтуванням можливостей розв'язання проблеми в сфері менеджменту з досягненням результатів навчання з дисципліни «Основи наукових досліджень у сфері менеджменту».

За структурою індивідуальне навчально-дослідне завдання складається з: титульного аркуша, змісту, вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел, додатків (за необхідності). У вступі обґрунтовується актуальність теми, що вивчається, її практична значущість; визначається мета, завдання, об'єкт і предмет, дослідження; здійснюється короткий аналіз основних праць авторів, які займалися дослідженням з обраної теми та які використанні у роботі; розглядаються методи, за допомогою яких воно проводилось.

Основна частина індивідуального навчально-дослідного завдання, як правило, складається з 2-3 розділів, які за своєю назвою, структурою, змістом повинні відповідати завданням дослідження поставленої проблеми. Основний розділ також може містити підрозділи (2-3). Нумерація підрозділів оформлюється додаванням до номеру основного розділу номеру підрозділу (наприклад 1.1; 2.2 тощо). Назви розділів і підрозділів не можуть співпадати між собою, а також не можуть співпадати з темою індивідуального навчально-дослідного завдання. Кожний розділ починається з нової сторінки його назвою. Кожен розділ завершується формулюванням висновків, у яких узагальнено та стисло викладаються наведені у розділі наукові та практичні результати.

У висновках індивідуального навчально-дослідного завдання описуються найбільш важливі наукові та практичні результати роботи. Висновки подаються у вигляді окремих лаконічних положень, методичних рекомендацій, які мають відповідати поставленим у вступі завданням дослідження.

Список використаних джерел (7-10 джерел) розміщується після основного тексту роботи в порядку згадування джерел у тексті за їх наскрізною нумерацією. Список оформлюють відповідно до ДСТУ 8302:2015. «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». (Приклади оформлення літератури за стандартом дивись тут: <http://aphd.ua/pryklady-oformlennia-bibliohrafichnoho-opysu-vidpovidno-do-dstu-83022015/>). Джерела в списку використаних джерел вказуються мовою оригіналу та оформлюються відповідно до встановлених вимог. Бажано використовувати джерела датовані не пізніше 2017 р., **категорично забороняється використовувати літературні джерела країн-агресорів: рф та білорусі.**

Для виконання індивідуального навчально-дослідного завдання здобувачі можуть запропонувати власну тему дослідження або ж скористатись наведеною нижче орієнтовною тематикою індивідуальних навчально-дослідних завдань:

1. Методи і форми наукового пізнання.
2. Критерії і норми наукового пізнання.
3. Моделі аналізу наукового відкриття і дослідження.
4. Методологія наукового пошуку і обґрунтування його результатів.
5. Наукова проблема.
6. Гіпотеза як форма наукового пізнання, її ймовірнісний характер.
7. Загальна характеристика і визначення наукової теорії.
8. Класифікація наукових теорій.

9. Методологічні та евристичні принципи побудови теорій.
10. Методи і моделі наукового пояснення.
11. Методи і функції розуміння.
12. Методи передбачення і прогнозування.
13. Методи дослідження економічного життя.
14. Методи соціального дослідження.
15. Гуманітарні методи дослідження.
16. Характерні особливості системного методу дослідження.
17. Побудова і структура системи.
18. Класифікація систем.
19. Самоорганізація і еволюція систем.
20. Методи і перспективи системного дослідження.
21. Системний метод і сучасне наукове світобачення.
22. Класифікація досліджень.
23. Етапи наукового дослідження.
24. Розробка програми та плану дослідження.
25. Постановка цілі та завдань дослідження.
26. Вибір предмету і об'єкта дослідження.
27. Логічний аналіз основних понять.
28. Формулювання і обґрунтування теми дослідження.
29. Наукова ідея.
30. Принципи, закони, категорії.
31. Емпіричне, теоретичне, логічне пізнання.
32. Поняття про науку та наукове дослідження.
33. Теорія, функції наукової теорії.
34. Методологія економічного і соціального оцінювання фундаментальних досліджень.
35. Методологія оцінки ефективності науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР).
36. Аналіз і використання результатів дослідження.
37. Методи збору економічної інформації (метод спостереження, метод експерименту).
38. Економічна інформація (первинна і вторинна).
39. Розрахунок витрат на НДДКР (кошторис, структура).
40. Методи збору економічної інформації (метод аналізу документів, експертної оцінки).
41. Методи збору економічної інформації (метод опитування).
42. Менеджмент і маркетинг наукових розробок.
43. Методологічні підходи до розрахунку економічної ефективності прикладних розробок.
44. Оцінка ризику при проведенні наукових досліджень.
45. Умови порівняння варіантів в оцінюванні економічного ефекту нововведення.
46. Ефективність результатів наукового дослідження та її критерії.
47. Світовий досвід розвитку наукових досліджень (на прикладі різних країн).

Неформальна освіта, тези, статті

Альтернативою вивчення дисципліни є здійснення індивідуальної неформальної освіти (дистанційні курси), результатом яких є отримання сертифікату з визначеною кількістю годин, підготовка наукових публікацій (тези доповідей участі у конференціях різного рівня, наукові статті).

Тези (від гр. tess. положення, твердження) – це коротко, точно, послідовно сформульовані ідеї, думки, положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці. Вони містять матеріали, положення, категорії, які автор вперше вводить у

науковий обіг. Обсяг тез становить, як правило, 2-3 сторінки друкованого тексту через 1-1,5 інтервали. Можливий і інший обсяг, якщо його визначають організатори конференції або семінару, на яких автор збирається виступати з доповіддю чи повідомленням. Мета – узагальнити наявний матеріал, подати його суть у коротких формулюваннях, розкрити зміст щодо великої за обсягом публікації чи доповіді; глибоко розібратися у питанні, проаналізувати його та створити можливість протиставлення своїх думок думкам інших, або доповнення останніх. Структурно тези доповіді включають у себе такі елементи: актуальність теми; стан розробки проблеми (перелік вчених, які зверталися до розробки цієї проблеми); наявність проблемної ситуації та необхідність у її вивченні, вдосконаленні з огляду на сучасний стан її розробки; основні ідеї, положення; результати дослідження, їх значення для розвитку теорії та (або) практики, окремі власні думки щодо наукової проблеми; висновки.

Наукова стаття є одним із видів самостійної роботи здобувача вищої освіти, в якій подаються проміжні або кінцеві результати, висвітлюються окремі питання з теми дослідження, фіксується науковий пріоритет автора. Наукова стаття подається до редакції в завершеному вигляді відповідно до вимог, які публікуються в окремих номерах журналів або збірниках у вигляді пам'ятки автору. Оптимальний обсяг наукової статті (0,5-0,7 др. арк.) – 7-20 сторінок тексту формату А4.

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. №705/1 наукові статті зараховуються як фахові при наявності таких необхідних структурних складових: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку; бібліографічні посилання.

Презентації на обрану тему

До завдань *самостійної роботи* відноситься підготовка доповідей у вигляді презентацій на основі самостійного опрацювання додаткового матеріалу та вибору дискусійних питань. Загальна максимальна кількість балів за двома розділами – 20 балів (10 + 10 балів).

Критерії оцінювання «підготовка та захист здобувачем Презентації на обрану тему» (табл. 1):

Таблиця 1 – Критерії оцінювання презентації

Критерії оцінювання	0-4 бали	5-8 балів	9-10 балів
Відповідність матеріалу тематиці проекту	Містить близький за тематикою матеріал але не несе важливої інформативності	Загалом відповідає тематиці проекту і є досить інформативним	Точно відповідає тематиці, містить дуже важливу інформацію
Структурованість інформації	Важко вловити структуру подання інформації	Прослідковується певна структура в розміщенні інформації	Має чітку, логічно вибудовану структуру
Використання графіків, таблиць, діаграм	Графіки, таблиці і діаграми відсутні	Графіки, таблиці і діаграми представлені в роботі, але суттєво не доповнюють змісту	Графіки, таблиці і діаграми відповідають змісту та розкривають його сутність
Наявність посилань на використані інформаційні джерела	Немає посилань на використані джерела	Не повністю представлені інформаційні джерела або не всі правильно оформлені	Оформлення посилань на інформаційні джерела цілком правильні, вичерпні
«Читаємість» тексту,	Естетичний вигляд	Естетичний вигляд дещо	Чіпка побудова

наочність.	незадовільний (відсутня чітка структура розміщення інформації, недоречна графіка оформлення)	псує недостатньо чітка структура розміщення інформації, не зовсім доречна графіка оформлення	сторінок. Розмір тексту легко сприймається
Відповідність дизайну змісту роботи, єдність стилю в оформленні різних частин презентації	Дизайн зовсім не відповідає тематиці проєкту, а інколи навіть іде всупереч загальному змісту	Дизайн не суперечить загальному змісту проєкту	Гармонійне поєднання дизайнерських знахідок з ідеєю проєкту
Уміння і навички використовувати комп'ютерні технології (Використання спецефектів, анімацій, звуків, графіки)	Низький (початковий) рівень використання різноманітних можливостей комп'ютерних технологій	Робота дає висновок про середній рівень умінь і навичок використання комп'ютерних технологій здобувачами	Робота є прикладом високого рівня володіння комп'ютерними технологіями.

Оцінювання самостійної роботи здобувача вищої освіти

Оцінювання самостійної роботи здобувача здійснюється під час поточного контролю засвоєння тем відповідного розділу на підставі усної відповіді на теоретичне питання, тестування та розв'язання ситуаційних задач з теми для самостійного опанування, оцінювання демонстрації виконання практичної навички згідно практичних цілей певного практичного заняття.

Рекомендована література

Основна

1. Бліхар В., Омельчук О., Вовк В., Бліхар М., Копитко М., Верескля М., Михаліцька Н. Організація наукових досліджень у сфері менеджменту та безпеки організації: підручник. Хмельницький: Вид-во ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. 443 с.
2. Бхаттачарджи А., Ситник Н. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках. Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.:НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2022. 173 с.
3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: Право, 2023. 368 с.
4. Коптєва Г.М. Основи наукових досліджень (для здобувачів спеціальності 073 «Менеджмент»): навч. посіб. Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків: НТУ «ХПІ», 2023. 50 с.
5. Лінькова О.Ю. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Сучасні методи дослідження у менеджменті». Харків: НТУ «ХПІ», 2024. 79 с.
6. Менеджмент наукових досліджень: навчальний посібник (матеріали лекцій). / Укл.: Добровольський Ю.Г. Чернів., нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022, 62 с.
7. Основи наукових досліджень і теорія експерименту: навч. посіб. / уклад. Ю. Б. Капацла, П. О. Марущак, В. Б. Савків, О. П. Шовкун. Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2023. 186 с.
8. Шавкун І. Г., Дибчинська Я. С. Методологія наукових досліджень у галузі менеджменту: навч. посіб. для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Менеджмент» освітньо-професійних програм «Менеджмент організації і адміністрування», «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», «Бізнес-адміністрування», «Логістика». Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2024. 151 с.

Допоміжна

1. Бруханський Р.Ф. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Тернопіль: Осадця Ю.В., 2022. 208 с.
2. Джур О., Гульман Д. Сучасні наукові дослідження в менеджменті і маркетингу на прикладі сучасної української компанії. *Економіка та суспільство*. 2024. № 69. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-26>.
3. Дослідження елементів сучасної системи управління персоналом: монографія. Дніпро: Поліграфцентр «Формат», 2022. 116 с.
4. Климчук О.В., Корнійчук О.В., Яременко О.І. Управлінські аспекти формування економіко-енергетичної безпеки України на засадах сталого розвитку. *Захист і відновлення екологічної рівноваги та забезпечення самовідновлення екосистем: колективна монографія*; за заг. ред. Т. О. Чайки. Полтава: Видавництво ПП «Астроя», 2023. С. 71–85.
5. Климчук О.В. Продовольча безпека України в контексті ведення воєнних дій. *Наукові перспективи (Серія «Державне управління»)*. 2024. № 11 (53). С. 216–222. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11\(53\)-216-222](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-216-222).
6. Лазор О.Д., Климчук О.В. Стратегічні пріоритети державної політики імпортозаміщення в агропродовольчому секторі. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 8 (8). С. 687–693. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8\(8\)-687-693](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-687-693).
7. Levytska I., Klymchuk A., Kozhushko S., Klymchuk O. Research on the role of investments in ensuring sustainable development of machinery enterprises in European Union countries. *Academy Review*. 2024. № 2 (61). P. 286–298. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2024-2-61-20>.
8. Лінькова О.Ю. Методичні вказівки до практичних занять з навчальної дисципліни «Сучасні методи дослідження у менеджменті». Харків: НТУ «ХПІ», 2024. 79 с.
9. Mishchenko Y., Kolisnyk O., Bahorka M., Yakovets L., Samoshkina I., Yurchenko N., Klymchuk O., Yunyk A., Tymchuk D., Sobran I. Agro-Ecological, Marketing Assessment for Siderate in Potato Cultivation. *Ecological Engineering & Environmental Technology*. 2024. 25(12). P. 158–164. DOI: <https://doi.org/10.12912/27197050/193945>.
10. Основи наукових досліджень: навчальний посібник / О. М. Сінчук, Т. М. Берідзе, М. Л. Барановська та ін. Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2022. 196 с.
11. Shavkun I., Dybchinska Y. Scientific research as a management function. Менеджмент міжнародного бізнесу в умовах індустрії 4.0.: колективна монографія / за заг. ред. Д. Т. Бікулова, О. М. Олійника. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. С. 341–385.
12. Rumyk, I., Galetska, T., Klymchuk, O., Tkalenko, S., Derii, Z., & Seheda, S. Formalization of the influence of exogenous and endogenous processes on the financial activities of agribusiness enterprises. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. Vol. 1. Iss. №54. P. 282–294. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.54.2024.4227>.
13. Яременко О.І., Климчук О.В. Імпорт аграрної продукції в Україну в контексті забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування»)*. 2024. № 12 (40). С. 204–210. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12\(40\)-204-210](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12(40)-204-210).

Інформаційні ресурси

1. База даних компанії Elsevier Science Direct. URL: <https://www.sciencedirect.com/>.
2. Веб-сайт Національної парламентської бібліотеки України. URL: <http://www.nplu.org/>.
3. Верховна Рада України: Офіційний веб-портал. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Інститут масової інформації. URL: <http://imi.org.ua/>.
5. Класифікація математичних моделей. URL: <http://elib.luts k->

ntu.com.ua/book/mbf/mlp/2010/10-072/Rozdil2/2_3.htm.

6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

7. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/>.

8. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

9. Пошукова система і база даних наукових цитувань Open Ukrainian Citation Index(OUCI) URL: <https://ouci.dntb.gov.ua/about/how-it-works/>.

10. Пошукова система Science Research. URL: <https://www.scienceresearch.com.html>.

11. BASE: Bielefeld Academic Search Engine. URL: <https://www.base-search.net/>.